

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

ЧАЙКА ЛАРИСА ВАСИЛІВНА

УДК 811.111'27'42

ТИПОЛОГІЯ ВЕРБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ:
ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ АСПЕКТ

10.02.04 – германські мови

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Центрі наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України (м. Київ)

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Зірка Віра Василівна,
Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України,
завідувачка Дніпровського відділення

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Приходько Анатолій Миколайович,
Національний університет
"Запорізька політехніка",
кафедра теорії та практики перекладу,
завідувач кафедри

доктор філологічних наук, доцент
Таценко Наталія Віталіївна,
Сумський державний університет
кафедра германської філології,
професор

доктор філологічних наук, професор
Шевченко Ірина Семенівна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
кафедра ділової іноземної мови
та перекладу,
завідувачка кафедри

Захист відбудеться "11" грудня 2019 року о 10³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.04 у Київському національному лінгвістичному університеті (03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73, кім. 404).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету: 03150, м. Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73.

Автореферат розіслано "8" листопада 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.І. Терехова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено встановленню типології вербальних конфліктів в англomовному дискурсі та причин, що їх викликають.

З появою антропоцентричних лінгвістичних тенденцій здобуває самостійного значення дослідження явища вербального конфлікту, розвиваючись у структурно-семантичному (Н.Д. Арутюнова, А.Д. Белова, О.М. Вольф, О.П. Воробйова, І.О. Голубовська, G. Brown, R. Fasold G. Yule, A. Wierzbicka), діяльнісному (І.Н. Горелов, О.О. Леонтьєв, Л.В. Щерба, Дж. Остін, Дж.Р. Серль, З. Вендлер, Д. Вандервекен, Г.П. Грайс у межах лінгвістичної філософії та філософії мови Л. Вітгенштайна), соціолінгвістичному (Р.П. Зорівчак, С.О. Швачко, Б. Ворф, А. Мейє, Е. Сепір, У. Уїтні) та когнітивному (О.П. Воробйова, С.П. Денисова, В.В. Зірка, О.М. Ільченко, Н.К. Кравченко, О.С. Маріна, А.М. Приходько, Н.В. Таценко, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко, Т.А. Дейк ван, N. Fairclough, J.J. Gumperz, G. Yule, A. Wierzbicka та ін.) напрямках.

Сучасна інтегративна розгалуженість лінгвістики стає основною та необхідною передумовою нового погляду на одиниці мови та на процеси, що з тих чи інших причин у ній відбуваються – погляду, фундаментом якого є питання про те, яким чином і чому люди досягають або не досягають взаєморозуміння, використовуючи природну мову як інструмент свого спілкування та пізнання (Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, А.Д. Белова, Г.І. Богін, О.П. Воробйова, В.В. Зірка, О.М. Ільченко, Н.К. Кравченко, О.С. Маріна, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко, I.D. Blakemore, T.A.van Dijk, J.J. Gumperz, A.H. Jucker, J. Ostman, J.R. Searle, T. Virtanen та ін.). Своєрідність конфліктної комунікації привертає пильну увагу лінгвістів та досліджується в етнокультурному (С.Т. Боггз, У.А. Корсаро, Дж. Маоз та ін.), соціолінгвістичному (Дж.Б. Бавелас, А.Д. Грімшоу, А.Р. Ейзенберг та ін.), психолінгвістичному (І.М. Горелов, Ф. Кейнер та ін.) аспектах, у багатьох сферах та ситуаціях спілкування (Л.Л. Славова, В.С. Третьякова, К. Какава, Дж. Кулпепер та ін.).

Дослідження вербальних конфліктів є необхідним і в більш широкому – суспільному – сенсі, оскільки в сучасну добу українське суспільство відчуває нагальну потребу в здатності керувати проявами вербальних конфліктів, хоча сьогодні суперечності та протистояння вже не усвідомлюють як "хворобу" системи (Г.Г. Почепцов), конфліктологічні навички затребувані в суспільстві задля адаптації, виживання, позитивних змін, а не для руйнації, некерованості та деградації (Р. Годдард). Підвищення ролі спілкування в суспільстві, поява "інформаційних війн" (Г.Г. Почепцов) зосереджують увагу науковців на вивченні вербальних конфліктів, зокрема в англomовному соціумі з його усталеними звичаями комунікації.

Актуальність теми дисертації обумовлена власне досліджуванним об'єктом: феномен вербального конфлікту в англomовному дискурсі, репрезентований у його прототиповому варіанті в сучасній художній прозі американських та британських творів середини ХХ – початку ХХІ століття є також важливим і для інших видів дискурсу – політичного, ідеологічного, педагогічного, рекламного тощо. Це явище тісно пов'язане з широко вживаним у сучасному суспільстві впливом – через мовлення / мову – на свідомість адресата. Засоби такого впливу не є доволі з'ясованими. Актуальність праці також визначена застосуванням комплексного комунікативно-дискурсивного підходу, який є підґрунтям системного аналізу міжособистісної

функції в комбінації взаємодії мови, мовлення, мислення та суспільства. З огляду на те, що реальному спілкуванню притаманна асиметрія комунікативного акту, увесь акт спілкування спрямовано на її усунення для досягнення взаєморозуміння між комунікантами та для реалізації їх комунікативних намірів. Саме частотність виникнення периферійних типів комунікації, до яких належить **вербальний конфлікт** (далі – ВК), визначає необхідність його вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної наукової теми "Мови і культури у сучасному світі: фахова комунікація, наратологія, лінгвоантропологія" (2018-2020 рр., державний реєстраційний номер 0117U003410), що розробляється Центром наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України.

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України, протокол №8 від 25 листопада 2010 року.

Метою дисертаційної праці є встановлення, класифікація й аналіз типів ВК в англomовному дискурсі.

Для досягнення мети дослідження було поставлено низку більш конкретних **завдань**, а саме:

- відстежити еволюцію наукових поглядів на сутність поняття "вербальний конфлікт";
- обґрунтувати теоретичні засади комплексного аналізу ВК в англomовному дискурсі;
- розробити комплексну методику виявлення типів ВК в англomовному дискурсі;
- визначити чинники породження вербальних конфліктів;
- розробити класифікацію конфліктогенних чинників ВК в англomовному дискурсі;
- описати структуру та динаміку вербально-конфліктних ситуацій в англomовному дискурсі;
- розкрити механізми перебігу та подолання вербальних конфліктів, їх функціональність в англomовному дискурсі;
- розробити типологію вербальних конфліктів.

Об'єктом дослідження є вербальні конфлікти в англomовному дискурсі, що спричиняються як лінгвістичними, так і паралінгвістичними чинниками.

Предмет дослідження складають регулярні ВК в англomовному дискурсі та причини їх виникнення.

Матеріалом дослідження стали 1502 контекстів, що містять конфліктогенні чинники, як формати маніфестації та одиниці аналізу феномена ВК, які було відібрано з 57 творів сучасного англomовного дискурсу загальним обсягом емпіричного матеріалу 27 380 сторінок друкованого тексту. На додаток до цього основного корпусу вибірки на окремих етапах дослідження використано англomовні художні твори інших часових періодів, медіа-тексти, а також лексикографічні й довідкові джерела.

Методи дослідження ґрунтуються на інтерпарадигмальному підході до вивчення явища ВК в англomовному дискурсі. За допомогою поєднання загальнонаукових *індуктивного* та *дедуктивного* методів простежено й встановлено онтологічні та епістемологічні передумови становлення ВК як феномену англomовного дискурсу, починаючи з античних часів до сьогодні.

Комплексна методика дослідження містить низку методів, що застосовано відповідно до конкретного етапу та аспекту дослідження, зокрема *описового методу*, зміст якого полягає в інвентаризації та систематизації ВК, класифікації та інтерпретації їх соціолінгвістичних і функційних характеристик; *таксономічного та зіставного методів*, причому останній розуміємо не лише як зіставлення мовних одиниць, конструкцій, рівнів, підсистем, а й як зіставлення ідіом у соціолінгвістичному плані, культур, етнічних цінностей тощо; *дискурсивного аналізу*, що уможливорює розкриття стратегій і тактик "інвертованого" адресата і шляхи їх реалізації та пояснення такої його поведінки з урахуванням соціальних і культурних чинників; *структурно-функційного аналізу*, що сприяє вивченню взаємозумовленості лінгвальних та позалінгвальних конфліктогенних чинників та їх функцій; *контекстологічного аналізу*, який застосовано для дослідження семантики конфліктогенних одиниць у поєднанні з їхнім вербальним і позавербальним оточенням; *аналізу пресупозицій та інференцій*, який використано для виявлення імпліцитної інтенційної спрямованості конфліктогенних одиниць; *кількісної обробки* даних, що надає змогу точно окреслити квантитативні параметри функціонування та об'єктивно висвітлити прагматично зумовлені особливості типів і видів ВК в англomовному дискурсі.

Методологічним підґрунтям дисертації є положення сучасної мовознавчої парадигми, що передбачає такі настановчо-пізнавальні принципи: антропоцентризм, експансіонізм до інших наук, функціоналізм та когнітивізм у вивченні мовних явищ, експланаторність у їх тлумаченні, аксіологічність і прагматизм. Дослідження ВК виконане в межах когнітивної лінгвістики, що інтегрує основні положення комунікативної, соціологічної, прагматичної та функціональної лінгвістики (Ф.С. Бацевич, А.Е. Левицький, І.П. Сусов, Г.П. Ірайс, Дж.Н. Ліч, М.А.К. Геллідей і К. Матіссен), теорії мовленнєвих актів (Д. Вундерліх, В.І. Карабан, Г.Г. Почепцов, О.Г. Почепцов, Дж.Л. Остін, Дж. Серль, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко) та теорії дискурсу (О.Р. Валігура, О.П. Воробйова, С.П. Денисова, О.М. Ільченко, Н.К. Кравченко, О.С. Маріна, І.С. Шевченко, А. Вежбицька, Т.А. ван Дейк).

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що воно вперше у вітчизняному і закордонному мовознавстві науково обґрунтовує ВК як феномен комунікації та висвітлює його регулятивний потенціал в англomовному дискурсі. *Уперше* в праці:

- уточнено дефініцію терміна *вербальний конфлікт*;
- описано структуру та визначено етапи перебігу й подолання ВК;
- виявлено та схарактеризовано соціолінгвістичні, психолінгвістичні та інтралінгвістичні конфліктогенні чинники як умови породження ВК;
- розроблено оригінальну класифікацію ВК за лінгвопрагматичними та функціональними критеріями;
- поглиблено думку про те, що вербалізовані в мовленні системні одиниці мови іноді працюють не на досягнення розуміння, а свідомо чи несвідомо для комуніканта виступають конфліктогенними чинниками вербального конфлікту, будучи маркерами позамовних соціальних, регіональних або психічних особливостей комунікантів;
- обґрунтовано висновок про те, що на виникнення та перебіг ВК впливають не тільки інтралінгвістичні чинники, а весь характер структури та динаміки ситуації вербального конфлікту;

набули подальшого розвитку:

– мовознавчі погляди на природу міжособистісної інтеракції як динамічної сукупності лінгвальних, паралінгвальних та екстралінгвальних складників, які в перебігу такої комунікативної взаємодії окремо або контекстуально модифікуються згідно з комунікативною інтенцією адресанта й перцептивними спроможностями адресата та мають як конструктивні, так і деструктивні (конфліктогенні) потенції.

Наукова новизна отриманих результатів узагальнена в таких **положеннях, що виносяться на захист:**

1. З лінгвістичного погляду ВК – це семантично-прагматичне явище, представлене сукупністю різнорівневих мовних одиниць, що репрезентують позитивну, негативну, нейтральну чи амбівалентну реакцію мовця на зміст повідомлення та спрямовані на реалізацію певної комунікативної інтенції і досягнення бажаного перлокутивного ефекту. Міжособистісна функція скерована на інтерперсональний аспект спілкування та призначена для визначення, сприяння або завершення позитивно, негативно або нейтрально маркованих відносин комунікантів. Засобом утілення міжособистісної функції є дискурсивна стратегія як здійснена інтенція інтерактанта, що створюється на підґрунті сукупного знання про типи поведінки в суспільстві, розглядається як відповідна досягненню очікуваних соціально важливих цілей у певній комунікативній ситуації та реалізується висловленнями, що актуалізують стратегічний сенс, який створюється суб'єктами взаємодії.

2. У процесі ВК адресат виступає не лише об'єктом впливу, але і його суб'єктом, себто, згідно з правилом обміну ролями, він власною реакцією впливає на подальший перебіг комунікації. У межах вищезгаданого ВК трактується як мовленнєвий акт, що, *по-перше*, слугує засобом вияву мовленнєвого впливу ініціюючої репліки, тобто її перлокутивного ефекту; *по-друге*, одночасно виражає інтенцію (стратегії й тактики) відносно співрозмовника; *по-третє*, реалізує певну функційну спрямованість у дискурсі. Зазначені функційні характеристики ВК виступають параметрами їх лінгвопрагматичної типології.

3. Лінгвопрагматичні типи ВК визначено відповідно до перлокутивного ефекту ініціюючої репліки: власне ВК та маніпулятивні ВК. До першого із згаданих типів відносимо квалітативні – емотивні, конативні (поведінкові) поетичні (естетичні), референтивні, метамовні, фатичні, етичні, та соціальні ВК. У межах другого типу виокремлюємо ВК маніпуляції образами, конвенційні, операційно-предметні, ВК експлуатації особистості співрозмовника, ВК маніпуляції духовністю.

4. Подолання ВК може бути досягнене лише за умови відповідного вибору мовленнєвих стратегій і тактик. Власне ВК притаманні регулятивна, диктальна й модална стратегії, що здійснюються завдяки таким тактикам: пояснення (розширення) висловлення, підвищення або зниження значущості, протиставлення (контрасту), непогодження з комунікантом, категоричності висловлення, спрощення понять, коригування думки співрозмовника, (само)презентації. Маніпулятивним ВК притаманні маніпулятивна стратегія та низка комунікативних тактик: вплив на емоції й почуття, нав'язування власної чи суспільної думки, затримання або уникнення відповіді, посилення на авторитет, апеляція до інтересів та потреб адресата, надання гарантій.

5. Міжособистісна взаємодія комунікантів та визначена природа мовних одиниць і явищ дозволяють виділити такі функції ВК: когнітивну, соціальну, емотивну, фатичну, спонукальну, маніпулятивну, акумулятивну. З огляду на найбільшу частотність застосування когнітивної, соціальної, емотивної, волюнтативної (спонукальної та маніпулятивної) функцій, можна констатувати поліфункціональність та універсальність ВК як лінгвістичного явища, себто його спроможність забезпечувати відповідне розуміння навколишньої дійсності, її емоційно-психічне сприйняття, та реалізовувати безпосередній або імпліцитний вплив на вербальні чи позавербальні дії партнера з інтеракції.

6. Характерними засобами вираження власне ВК та маніпулятивних ВК є такі особливості: дескриптивно-оцінні лексеми, використання образності, маркери модальності, залучення прихованої інформації, коригування розміру висловлення, застосування комплексу мовних засобів усіх рівнів, корекція категоричності висловлення (інтенсифікатори та деінтенсифікатори), конструкція власної думки, слова-заповнювачі пауз тощо. Позавербальні засоби є характерними маркерами конотативних відтінків та мають велике значення при трактуванні маніпулятивних ВК.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони поглиблюють теоретичні основи лінгвоконфліктології, дискурсології, риторики, лінгвокультурології, оскільки відбивають закономірність функціонування ВК як елементів англomовного дискурсу; сприяють продовженню розроблення проблематики теорії мовленнєвої діяльності та соціопсихології мовлення, розширюючи коло їх об'єктів та поглиблюючи їх аналіз; надає змогу простежити нові аспекти тісного взаємозв'язку між мовою та суспільством, культурою, мисленням тощо; здійснює теоретичний внесок у подальший розвиток таких галузей мовознавства, як теорія когнітивних аспектів мовних контактів, теорія концептуальної інтеграції, прагмалінгвістика, комунікативна та функціональна лінгвістика; поглиблює знання із концептуальної взаємодії мови та культури, соціолінгвістики, теорії дискурсу, теорії мовленнєвих актів та міжкультурної комунікації.

Практичне значення дисертації також визначається тим, що отримані результати та висновки можуть бути використані у практиці викладання англійської мови у профільних та непрофільних вищих навчальних закладах, зокрема курсу англійської мови для спеціальних цілей, курсу для аспірантів "Іноземна мова професійного спрямування для підготовки аспірантів до рівня загальноєвропейського стандарту володіння мовою C1" за освітньо-науковою програмою підготовки докторів філософії та лінгвокраїнознавства, теоретичної граматики (розділи "Прагматика речення", "Семантика речення") англійської мови, а також при складанні оглядових лінгвістичних курсів для соціологів та психологів у вищих начальних закладах; у викладанні загальних та спеціальних лінгвістичних курсів зі стилістики (розділи "Стилістичний синтаксис", "Стилістична семасіологія", "Стилістична лексикологія"), курсу "Комунікативні стратегії"; загального мовознавства (розділи "Мова і мовлення", "Мова і мислення", "Мова і суспільство"), спецкурсів із лінгвістичної конфліктології, дискурсології, теорії комунікації, міжкультурної комунікації проблем інтерпретації тексту, лінгвістичної прагматики, комунікативної лінгвістики, теорії мовленнєвих актів, а також при написанні підручників і навчальних посібників та наукових робіт філологічного профілю. До того ж результати щодо маніпулятивних ВК можуть бути

застосовані під час вивчення маніпулятивних технологій в інтерперсональній комунікації та механізмів захисту від них; на підґрунті дослідження можуть бути вироблені практичні рекомендації для зниження ступеня конфліктогенності мовленнєвого спілкування для найширших кіл суспільства.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри іноземних мов Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України (2001 – 2019 рр.). Результати дослідження апробовані у вигляді доповідей на *двадцяти семи конференціях*, із них: на *дванадцяти міжнародних конференціях* – X ювілейна міжнародна наукова конференція ім. проф. С. Бураго "Мова і культура" (Київ, 2001), міжнародна науково-практична конференція асоціації викладачів англійської мови IATEFL Ukraine (Ірпінь, 2007), "Актуальні проблеми філології та перекладознавства" (Хмельницький, 2009), "Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів" (Тернопіль, 2009), V Міжнародний симпозиум Українського товариства дослідників англійської мови (Київ, 2009), VII Ірпінські міжнародні педагогічні читання "Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти" (Ірпінь, 2009), X науково-практична конференція Європейського товариства дослідників англійської мови (Турин, 2010), VI Міжнародна науково-практична конференція "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість" (Острогор, 2012), XI Міжнародна науково-практична конференція "Межкультурные коммуникации: информационно-коммуникативные технологии в лингвистике" (Алушта, 2012), XXI Міжнародна наукова конференція "Мова і культура" імені проф. Сергія Бураго (Київ, 2012), "Problems and perspectives in European education development" (Прага, Чеська Республіка, 2016), "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація." (Харків, 2018); на *п'ятнадцяти всеукраїнських конференціях*: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII наукові конференції "Наукова спадщина В.В. Акуленка та сучасне мовознавство" (Київ, 2008-2019), конференції пам'яті проф. Д.І. Квеселевича "Сучасний стан і перспективи дослідження германських мов та проблеми перекладу" (Житомир, 2009, 2012), "Ключові проблеми сучасної германської та романської філології" (Луганськ, 2013), та на *шести круглих столах* "Перспективні освітні технології у викладанні іноземних мов" (Ірпінь, 2002), "Проблеми та перспективи підготовки полікультурного багатомовного фахівця в умовах єдиного освітнього простору" (Ірпінь, 2007), "Сучасний стан та перспективи підготовки студентів взо до професійного спілкування іноземними мовами" (Ірпінь, 2008), "Шляхи практичної мовної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах" (Ірпінь, 2009), "Інноваційне забезпечення освітнього процесу та його роль у формуванні іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців" (Ірпінь, 2014), "Електронне забезпечення навчального процесу з іноземних мов у вищих немовних закладах освіти" (Ірпінь, 2015).

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено у 35 наукових публікаціях, у тому числі: одній монографії "Вербальні конфлікти: комплексний лінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови)" (15,12 ум. др. арк.); 24 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України (2 з них – у виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази Scopus) – (13,2 ум. др. арк.); 2 статтях – у наукових періодичних виданнях

інших держав (1,1 ум. др. арк.) та 8 тезах – у збірниках матеріалів наукових досліджень та конференцій (1,62 ум. др. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 31,04 ум. др. арк. Монографія, статті, опубліковані у фахових виданнях, та тези написані авторкою одноосібно.

Обсяг та структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (1009 позицій, з яких 107 – іноземними мовами), списку довідкових джерел (34 найменування) та джерел ілюстративного матеріалу (107 позицій), а також додатків. Загальний обсяг дисертації – 484 сторінки, обсяг основного тексту становить 363 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблематики, визначено мету та завдання праці, її об'єкт та предмет, окреслено фактичний матеріал та методи дослідження, висвітлено його практичне значення, розкрито новизну отриманих результатів, сформульовано положення, що виносяться на захист, наведено відомості про апробацію результатів та структуру дослідження.

У **першому розділі "Теоретичні засади дослідження вербальних конфліктів в англomовному дискурсі"** простежено еволюцію поглядів стосовно об'єкту вивчення – вербального конфлікту – починаючи з античних часів до сьогодення, систематизовано основні підходи до розуміння ВК у річищі новітніх мовознавчих студій та розкрито зміст поняття ВК з лінгвістичних позицій. Вербальний конфлікт поміщений у широкий соціально-культурний і психологічний контекст і розглядається в когнітивному, соціопрагматичному та лінгвокультурологічному аспектах.

Слід зазначити, що практично незмінним компонентом концепту КОНФЛІКТ у пересічній свідомості є зіткнення двох або більше протиставлених начал. Очевидно, що для опису меж проблемного поля конфліктних явищ цієї гранично загальної ознаки недостатньо. Автори більшості наявних соціально-психологічних визначень конфлікту сходяться щодо суперечності, яка є підґрунтям ВК. Відповідно, вербальний конфлікт може бути схарактеризований як неузгодженість уявлень особистості та її знань про уявлення й поведінку інших учасників спілкування.

Сучасне мовознавство розглядає ВК під різними термінологічними ярликами: референційний конфлікт (О.А. Кибрик), перформативна невдача (Дж. Остін), комунікативна невдача (Б.М. Городецький, А. Дейвідсон, О.Н. Єрмакова, О.О. Земська, І.М. Кобозева, Дж. Остін, І.Г. Сабурова та ін.), конфліктна комунікація (Б.С. Кандинський), мовний конфлікт (Л. Арасил, Д. Вальверду, Б.П. Нарумов), конфліктна мовленнєва взаємодія (І.Є. Фролова); конфліктний тип мовленнєвої комунікації (Т.Г. Винокур), мовні шуми та перешкоди (М.М. Шанський), комунікативний дисонанс (О.М. Мартинова) тощо. Це все номінанти різних типів мовленнєвих зіткнень (іноді – заснованих на агресії, вираженій мовним способом).

В англomовній лінгвістичній літературі вживають подібні терміни *disputing* 'дискутування' (Д. Бреннейс, Х. Коттхофф), *adversative episode* 'зіткнення протилежностей' (А. Айзенберг, К. Гарві), *conflict talk* 'конфліктне мовлення' (А. Грімшоу), *dialogical asymmetry* 'діалогічна асиметрія' (Г. Кноблаух), *verbal discord* 'вербальний дисонанс' (Е. Крайнер), *oppositional argument* 'опозитивна суперечка' (Д. Шиффрін).

Таким чином, на тлі термінологічних розбіжностей питання комплексного дослідження ВК як феномена спілкування та пізнання в лінгвістиці є досі відкритим. З цих причин нами використано термін вербальний конфлікт (англ. *verbal conflict*). **Вербальний конфлікт** розуміємо як таке порушення міжособистісної мовленнєвої взаємодії, за якого один із комунікантів не повністю або взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його манери мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази чи до знаків, використовуваних в акті комунікації. Асиметрія мовленнєвої комунікації обумовлює існування ВК як феномену інтеракції між комунікантами, оскільки останні є не ідеальними моделями, а реальними мовними особистостями, не конгруентними одна одній у соціальному, психічному та, відповідно, мовному відношенні. Це стимулює виникнення ВК при порушенні одним із комунікантів нормативних обмежень соціального характеру або через вербально-когнітивні розбіжності адресанта й адресата. У першому випадку негативні естимації мовленнєвого утворення та його продуктора виникають, якщо селекція мовних засобів є ненормативною, при порушенні принципів доречності та тональності мовленнєвого утворення та за умови порушення правил смислопородження.

Аналіз історико-лінгвістичного матеріалу, уперше здійсненого відповідно до проблематики пропонованого дослідження, свідчить про те, що поняття вербального конфлікту перебувало в полі зору мовознавців спорадично, осмислене уривками і лише в другій половині ХХ століття було експліковане та термінологізоване в межах теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін). *Антична та середньовічна* лінгвістичні традиції мали імпліцитне уявлення про ВК, зорієнтувавшись на їх попередженні в мовленнєвій діяльності, що, своєю чергою, стимулювало розвиток філологічних жанрів критики й тлумачення класичних та конфесійних текстів. Якщо звертатися до історії осмислення поняття вербального конфлікту поза межами історіографії мовознавства, то її витoki слід шукати щонайменше у Плінія в його "Historia naturalis": "Так, ніщо, що може бути почутим, не може бути тими ж словами переданим слуху".

У ХХ столітті в межах концепцій "мови як діяльності" було вказано на вербальний конфлікт асоціативно-конотативного характеру, який визначали у вигляді антиномії розуміння-нерозуміння, із особливим наголосом на творчому характері інтерпретаційної діяльності адресата (О.О. Потебня). Видатною ознакою еволюції поглядів на феномен вербального конфлікту стало запровадження тези про те, що вербальний конфлікт є феноменом, пов'язаним із онтогенетичним становленням мовлення, та одним із чинників розвитку мови. Проте, й у колі молодограматиків поняття вербального конфлікту не було термінологізоване й типологізоване. На жаль, російські молодограмматики – формалісти на чолі з П.Ф. Фортунатовим та О.О. Шахматовим – не звернули достатньої уваги на розглядуване явище мовленнєвої діяльності.

Наприкінці ХІХ– початку ХХ століть, розглядаючи чинник конфліктної комунікації як одну з сил, що викликають розвиток мови та обумовлюють її склад та будову, представники Казанської лінгвістичної школи висунули ідею негативного мовного матеріалу – опосередкованої субстанції для лінгвістичних умовиводів (І.О. Бодуен де Куртене, пізніше – Л.В. Щерба), а також слідом за О.О. Потебнею

вказали на творчий характер комунікації, відзначивши у зв'язку з цим факти повного або часткового нерозуміння як несвідомого явища, але переважно поза соціальним аспектом функціонування мови.

Неодмінними атрибутами ВК визнаються конфліктогенні чинники, якими виступають різноманітні народні етимології, зіткнення "духу рідної дзвіниці" із необхідністю взаємного спілкування, вплив орфографії на правильність або помилковість вимови, які Ф. де Соссюр назвав тератологічними. У структуральних лінгвістичних напрямках, що розгорнулися на базі його вчення, проблему ВК вирішували по-різному. У концепції лінгвістичної відносності Е. Сепіра – Б.Л. Ворфа поняття ВК абсолютизоване у кроскультурному аспекті. Представники школи загальної семантики (А. Кожибьськи), своєю чергою, визнають його тотальним явищем комунікації, убачаючи в структурі будь-якої мови чинники психічних та соматичних девіацій (але без термінологізації поняття ВК).

Мовознавство **1920-х – 1930-х рр.** зверталось до поняття вербального конфлікту як у плані розуміння-нерозуміння мовленнєвого повідомлення, так і в плані його негативних естимацій. О.М. Пешковський розглядає різні знакові деформації, що виступають як конфліктогенні чинники, вказує на важливість категорій правильності та ясності мовлення і формулює постулати, які розкривають співвідношення між успішністю мовленнєвої комунікації, мовленнєвою ситуацією та ознаками комунікантів (міра володіння мовою, кількість, обсяг вербально-когнітивної бази) та мовленнєвим утворенням. Л.П. Якубинський аналізує умови виникнення ситуації оцінки мовленнєвого утворення – його звичність / незвичність та простоту / складність для адресата. Визначені такі важливі для теорії вербальних конфліктів поняття, як "помилковість мовлення", "неправильне ототожнення (змішування) одиниць мовної системи", "автоматизованість мовленнєвої діяльності", а також роль "негативного мовного матеріалу" для мовної динаміки та її інтенсивності (концепція Л.В. Щерби). Дещо пізніше у межах стилістики та науки про мову художньої літератури О.М. Гвоздев намагається вказати на джерела та наслідки порушень норм літературної мови, а В.В. Виноградов запроваджує до проблематики ВК діахронічний принцип.

Дж. Остін, один із засновників теорії мовленнєвих актів, наслідуючи представників шкіл аналітичної філософії (Л. Вітгенштайна, Г.Х. фон Врігта та ін.) термінологізував поняття ВК як перформативної (пізніше – комунікативної) невдачі та виділив загальні класи комунікативних невдач, що дозволяє розглядати це як першу спробу типологізації ВК, у подальшому її було неодноразово вдосконалено іншими дослідниками, які належали до того самого напрямку (Дж. Серл, Д. Вандервекен, Т. Коен, С. Левін та ін.). Обґрунтовано, що найдоречнішим підходом до опису та аналізу ВК слід уважати теорію мовленнєвої діяльності, яка дозволяє провести підрахунок максимальної кількості релевантних компонентів комунікативного акту та має розроблену загальнопсихологічну теорію діяльності як теорію позамовного контексту, тому теоретичні аспекти дослідження ВК нами розглянуто саме з таких позицій.

Прагнення вивчати мовленнєву комунікацію в її немовленнєвому контексті, аналіз мовленнєвих дій пересічного, нетворчого характеру, спроба створення єдиних схем дослідження мовленнєвої та немовленнєвої поведінки – такі основні інтенції розробників теорії мовленнєвих актів дозволили вперше звернутися до явища ВК

як до відносно самоцінної даності, специфічної для кожного з різновидів мовленнєвих актів. Отже, частіше за все в сучасних дослідженнях ВК ми знаходимо багато згадувань про конфліктні комунікації, проте питання, а, власне, і тлумачення ВК залишаються або відкритими, або вивчаються лише в одному з аспектів.

Вербальні та невербальні конфлікти розглядаються не як суто вербальне явище, а трактуються більш широко, як сукупність вербальних та позавербальних засобів мовленнєвої взаємодії. Джерелом ВК можуть слугувати як вербальні, так і невербальні дії комунікантів. У дослідженні причин вербальних конфліктів немає сенсу жорстко розділяти вербальні та невербальні невдачі. Мовленнєва дія розглядається не як складник комунікативного акту, а як мовленнєво-поведінковий акт у цілому. Рівнозначна комунікація в межах тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти можлива лише за умови володіння як мовними, так і немовними семіотичними системами певної спільноти. Головним та загальним джерелом ВК є нерозуміння або нерелевантне розуміння одним із суб'єктів мовленнєво-поведінкового акту іншого.

Під час комунікації її учасники повинні розуміти погляди один одного, оскільки найчастіше спричиняє ВК нерозуміння (часткове або повне). Процес спілкування також відзначається характером адресатності, тобто мовленнєва взаємодія може бути персонально адресованою, коли істинний адресат відомий. Надперсональна адресованість є також можливою, коли істинний адресат не відомий (О.П. Воробйова). Істинний адресант може воліти повного взаєморозуміння тільки з істинним адресатом. Отже, перебіг комунікації буде вважатися успішним, якщо інтерактанти є ідеальними мовцем і слухачем, однак у повсякденному спілкуванні таке трапляється досить рідко. Якщо адресант є ідеальним, то він не обов'язково буде ідеальним слухачем, і навпаки. З цієї причини комуніканти повинні знати про ймовірні ускладнення під час спілкування, бути готовими до їх подолання і зрештою досягти бажаної комунікативної мети.

Відповідна вербальна та поведінкова реакції адресата і характер перебігу акту комунікації – в зоні гармонійного або дисгармонійного спілкування – залежать від ступеня точності сконструйованого прагматичного значення. Імплікатури здійснюють вплив на природу мовленнєвої взаємодії в плані її успішності / неуспішності, оскільки вимагають від адресата максимальної концентрації уваги, напруженої розумової діяльності, створюють емоційну ситуацію ризику, оскільки знаходяться поза межами реального висловлення, потребуючи ментальної напруги і певної реакції адресата. Усе це уможливорює різне трактування прихованої інформації залежно від ситуативного контексту, а отже, й різний розвиток ситуації спілкування.

Одиницями аналізу ВК у когнітивному аспекті є фрейм (типова ситуація) і сценарій (один з варіантів розвитку типової ситуації). Фрейм "конфлікт" репрезентує особливу стандартну ситуацію і містить у собі обов'язкові слоти дзеркального об'єкту: конфліктанти, чиї інтереси суперечать один одному; зіткнення (цілей, поглядів, позицій, думок), суперечність, що виявляє їх, або невідповідність; мовленнєві дії одного з комунікантів, спрямовані на зміну поведінки або стану співрозмовника; опір мовленнєвим діям опонента за допомогою власних мовленнєвих дій; збиток, який завдає своїми мовленнєвими діями один суб'єкт і який відчуває на собі інший внаслідок зазначених мовленнєвих дій. Розвиток взаємодії в рамках стереотипної ситуації – фрейму – зображений у вигляді різних сценаріїв з прописаними "основними

сюжетами", з використанням прагматичних сценарних структур. Мовленнєвий жанр, який надає композиційної форми типовому висловленню та закріплює зміст і закономірності мовленнєвої поведінки відповідними мовними структурами, найкращим чином віддзеркалює відтворення комунікативно обумовлених сценаріїв у мовленні. Фрейм, сценарій і мовленнєвий жанр закріплюють стандартний набір обов'язкових компонентів, способів дій та їх послідовність, що уможлиблює виявлення типової структури комунікативних очікувань учасників конфліктної мовленнєвої події.

Прагматичний аспект дослідження мовленнєвого спілкування відображається в інтерпретації тексту відносно продуцента та реципієнта, у виявленні передумов його породження і розуміння, описі чинників конфліктного ризику, обумовлених протиріччями породження тексту та його сприйняття, в аналізі прихованих змістів, які навмисно або випадково виникають у тексті. Перелічені чинники дозволяють усвідомити, розкодувати, дешифрувати намір співрозмовника. Характер вербальної та / або поведінкової реакції адресата, якість акту комунікації в зоні гармонійного або дисгармонійного спілкування залежать від ступеня достеменності визначеного прагматичного змісту.

Сучасна лінгвістика не надає однозначного та єдиного визначення конфліктного дискурсу і, що найсуттєвіше, не пропонує критеріїв, які можуть складати його підґрунтя. До визначних причин, що викликають неузгодженість, відносимо: змішування понять "конфлікт" і "конфронтація"; спробу розглядати дискурс відповідно до його мовленнєвих властивостей; брак характеристики системотвірної особливості.

Аналіз конфліктогенних ознак у лінгвістиці уможлиблює виявлення двох важливих напрямів, що зазначають лінгвоконфліктологи. Один напрям досліджує вербальні одиниці, які, за певних умов, можуть набувати конфліктогенного смислу в той час, як механізми й умови реалізації цього смислу залишаються нез'ясованими. Такі студії лише почасти суголосні з нашим дослідженням, проте їхня практика обґрунтовано підтверджує можливий взаємний зв'язок окремих лінгвальних засобів з конфліктом. Другий напрям вивчає вербальні властивості комунікації в конфліктній ситуації, але в цих дослідженнях конфліктогенну природу комунікації визначено дещо рефлексивно, невиразно, чим підкріплюється припущення науковців про подібність розуміння конфлікту буденною та науковою свідомістю, проте цей напрям звужує описові потенції лінгвістичних розвідок. Безсумнівним досягненням цих досліджень є засвідчення переваги комунікативних і когнітивних чинників для характеристики конфліктного спілкування. Однак дослідницька практика не підтверджує висунуті припущення: предметом аналізу постає не активність суб'єкта – комплекс суспільно й індивідуально відзначених ментально-мовленнєвих взаємодій, – а мовленнєвий результат цієї діяльності. Крім того, брак системного – функційного – параметру призводить до аналізу різних моделей мовленнєвої поведінки в конфліктних ситуаціях, тому складно знайти той інтегративний чинник, який би пов'язував ці моделі в цілісний вид дискурсивної діяльності.

У другому розділі "**Методологічні засади дослідження вербальних конфліктів в англомовному дискурсі**" проаналізовано теоретико-методологічні питання розвитку лінгвоконфліктології як дисципліни на межі мовознавства, соціальної психології, соціології. Окремі підрозділи присвячено визначенню методологічних принципів дослідження ВК як комплексного феномена, місцю проблеми ВК у сучасній теоретичній лінгвістиці, включаючи термінологічні питання.

Слід зазначити, що практично незмінним компонентом концепту КОНФЛІКТ у пересічній свідомості є зіткнення двох або більше протиставлених начал. Очевидно, що для опису меж проблемного поля конфліктних явищ цієї гранично загальної ознаки недостатньо. Автори більшості наявних соціально-психологічних визначень конфлікту сходяться щодо *суперечності*, яка є підґрунтям ВК. Відповідно, *вербальний конфлікт* може бути схарактеризований як неузгодженість уявлень особистості та її знань про уявлення й поведінку інших учасників спілкування.

Існування феномену ВК базується на асиметричному характері мовленнєвої комунікації, оскільки відносини між учасниками спілкування не є конгруентними – кожний з них є специфічною мовною особистістю, зі своїми, суто індивідуальними характеристиками – місцем у соціальній та культурній стратифікації мовного колективу, системою психічних і психологічних реакцій на зовнішні (зокрема, й мовленнєві) подразники, обсягом та структурою вербально-когнітивної бази тощо, а також власними пристрастями й упередженнями. Індивідуальні характеристики комунікантів можуть поширюватися і на їхні оцінки будь-якого з компонентів структури комунікативного акту, що створює додаткові можливості для генерації та каталізу ВК. Тому мовленнєве утворення несе в собі мовні маркери його адресанта, а адресат, сприймаючи це мовленнєве утворення, аж ніяк не абстрагується від мовних характеристик свого партнера у мовленнєвому акті. У певний момент їх соціопсихолінгвістична мозаїка стає для адресата важливішою, ніж власне мовленнєве утворення, і за негативної естимації мовленнєвого портрета мовця породжується вербальний конфлікт.

Породження вербального конфлікту пов'язане з порушенням різних груп нормативних обмежень, які визначають правила мовленнєвої інтеракції. Норми мовленнєвого коду регулюють вибір комунікантами певних мовних утворень, одиниць та конструкцій, а вихід за межі припустимої варіабельності мовних категорій, яка не піддається корекції у плані соціальної домовленості, можна розглядати як різновид ВК, оскільки мовленнєва спільнота не дає санкції на подібні відхилення та маркує їх негативно. Породження ВК за порушення норм діалогічної інтеракції обумовлене недотриманням принципів доречності й тональності мовленнєвого утворення в цьому комунікативному акті. Нарешті, при порушенні норм змістопородження виникає "ефект нонсенсу", оскільки мовленнєве утворення неадекватно розуміють адресант і адресат. Порушення цих трьох груп нормативів кориговані метакомунікативними механізмами контролю, яким відповідають у мовленні метакомунікативні реакції кодового змісту: вони об'єктивують конфліктогенний чинник та свідчать про потенційний вербальний конфлікт, проте не генерують його доти, доки не створені індивідуальні (у комунікантів) образи конфліктної ситуації.

Для ідентифікації та інтерпретації вербальних конфліктів можливе використання соціально-психологічної схеми, але деталізованої через лінгвістичні категорії. Згідно з представленою нами схемою основними етапами на шляху опису ВК є такі: конфліктогенний чинник (соціолінгвістичного, психолінгвістичного, інтралінгвістичного типу); структура ситуації ВК (адресант, адресат, мовленнєві дії, паралінгвістика та екстралінгвістика мовленнєвого спілкування, певні мовленнєві маніпуляції тощо); динаміка ситуації ВК на тлі функціональності (уведення конфліктогенного чинника, усвідомлення ситуації як вербально-конфліктної, розвиток

ситуації ВК – ескалація або загасання, розв’язання ВК з наголосом на функційній природі останнього; класифікація ВК як їх лінгвопрагматична таксономія. Орієнтація на соціально-психологічні компоненти ВК дозволяє включати їх із певними обмеженнями як один із різновидів до розряду соціально-психологічних конфліктів, обумовлених явищами структури та функціонування мовної системи.

Пропонуючи у другому розділі, так би мовити, "теорію вербального конфлікту", яка могла б слугувати певним орієнтиром для подальших студій у цьому напрямі, ми звертаємо основну увагу на спробу виробити поняттєву сітку (= схему), до якої було б залучено всі вузлові аспекти проблеми як такої, що має цінність саме для мовознавців.

На всіх етапах діяльності – проєктивному (результатом якого є побудована модель феномену вербального конфлікту і план її реалізації), технологічному (результатом якого є аналіз та деталізація моделі вербального конфлікту) та рефлексивному (результатом якого є оцінка побудованої схеми, визначення необхідності її подальшої корекції, або "запуску" нового проєкту) здійснено верифікацію отриманих результатів відповідно до визначеної методологічної бази.

Як підготовчі стадії діяльності слід розглядати історіографічне осмислення проблеми вербального конфлікту, вибір відповідної теоретичної бази та визначення сучасних напрямів дослідження вербальних конфліктів. Необхідність аналізу історико-лінгвістичних (і ширше – гуманітарних, зокрема, філософських, психологічних, соціологічних тощо) джерел пояснюється тим, що питання про ВК у межах мовознавства є більш вузьким переформулюванням загальнофілософської проблеми розуміння та аксіології мови-мовлення, що її усвідомлював уже В. фон Гумбольдт у вигляді антиномії розуміння / нерозуміння. На підґрунті історико-лінгвістичного аналізу здійснено вибір такої теоретичної бази, яка надає найбільш послідовне та максимально експліцитне уявлення про умови людської діяльності як "суб'єкт-об'єктні" та людського спілкування як "суб'єкт-суб'єктні" відносини, зроблено висновки про характер їх перебігу, про механізми, що лежать у їх підґрунті, про їх результати. Роль такої бази в дослідженні відіграє загальнопсихологічна теорія діяльності Л.С. Виготського – О.М. Леонтьєва та її психолінгвістична інтерпретація школою О.О. Леонтьєва і його однодумців у її сучасному стані. Вибір теоретичних засад дослідження, своєю чергою, уможливив необхідний аналіз наявних нині лінгвістичних концепцій вербального конфлікту (Б.Ю. Городецький, О.О. Земська, Б.С. Кандинський, О.В. Падучева та ін.) із їхніми терміносистемами, надав змогу продемонструвати при цьому переваги терміна вербальний конфлікт перед іншими (комунікативний конфлікт, комунікативна невдача, конфліктна комунікація, нерозуміння, непорозуміння, перформативна невдача, мовний конфлікт, мовні шуми та перешкоди, референційний конфлікт тощо).

Безпосередній аналіз мовного матеріалу з метою опису та систематизації феномену ВК здійснювали у три етапи:

1) етап первинного опису конфліктогенних чинників як причин породження вербальних конфліктів, із урахуванням того, що комунікант як мовна особистість існує немов би у трьох вимірах – навколишньої дійсності (включаючи соціум), своєї свідомості та мови;

2) етап структуризації вербальних конфліктів як процесу з наявними статичними (компоненти конфліктної ситуації) й динамічними (стадії породження,

усвідомлення, розвитку та вирішення чи подолання ВК) властивостями, з урахуванням характеристик конфліктних сторін (комунікантів) на всіх етапах динаміки конфлікту, що з необхідністю потребував звернення не тільки до категорій лінгвістичного аналізу, а й до поняттєвого апарату соціопсихології мовлення, виходячи із завдання комплексного опису обраного об'єкта;

3) етап побудови типології вербальних конфліктів як підсумок дослідження.

У перебігу дослідження вербальних конфліктів визначилися й подальші перспективи розроблення означеної проблематики, пов'язані з можливим обранням іншої теоретичної бази, інших базових компонентів класифікації, з можливим аналізом мовленнєвих явищ, суміжних із поняттям вербального конфлікту (наприклад, якщо вербальний конфлікт, як показано нижче, нерідко вщуває вже на своїй неусвідомлюваній фазі або переводиться до розряду естетичної "гри на гранях мови") тощо. Це може слугувати підґрунтям для створення уточнювальних чи альтернативних досліджень, відповідно, матеріалом для кандидатських та докторських дисертацій, здійснюваних із подібними або навіть протилежними завданнями дослідження. У цьому вбачаємо прогностичний сенс виконаної роботи, оскільки взаємообумовлені соціальні та особистісні аспекти діяльності – керовані, тобто регульовані певними, нерідко суперечливими нормами, від юридичних до етнокультурних, від загальнолюдських до прийнятих в окремих соціальних групах або соціальних інституціях, від усвідомлюваних до несвідомих, тобто спектр фактів, феноменів досить широкий для здійснення подібних досліджень.

Третій розділ "Класифікація конфліктогенних чинників вербального конфлікту в англomовному дискурсі" визначає й описує чинники породження ВК. Під *конфліктогенним чинником* ВК (ВК-чинник) розуміємо мовний знак чи конструкцію як одиницю форми існування мови чи окремої мови, що викликає нерозуміння або переважно негативно характеризує комуніканта (як мовну особистість) із соціальних, етнічних, культурних, психологічних, власне мовленнєвих позицій тощо.

Конфліктогенні чинники можуть мати соціолінгвістичний, психолінгвістичний або інтралінгвістичний характер, базуючись, у першому випадку, на негативних естимаціях комунікантами коду комунікативного акту, одне одного або власне предмета мовленнєвого утворення, у другому – на індивідуальному характері мовленнєво-мисленнєвих механізмів мовної особистості, вербально-когнітивних розбіжностях комунікантів, а також на патологіях і тератологіях, а у третьому – на знакових деформаціях, які вербалізують екстралінгвістичні чинники. Конфліктогенний чинник є причиною, а комунікативна невдача (= ВК) – результатом його дії під впливом особистісних чинників. Це дозволяє стверджувати про те, що в акті спілкування конфліктогенні чинники виступають не в чистому вигляді, не окремо один від одного, а як певний сплав (амальгама), тому можна говорити про комплексність сприйняття чинників і лише зрідка – про домінанту чинника ВК, тобто їх вицлення та опис значною мірою базуються на принципі конвенціоналізму. Послідовно проводячи думку про розрізнення в комунікативно-функційному підході до мовних явищ чинників соціолінгвістичного (комунікативного), психолінгвістичного (когнітивного) та інтралінгвістичного (конструктивного) характеру, ми спробували розбити конфліктогенні чинники відповідно на три групи: соціолінгвістичні, психолінгвістичні та інтралінгвістичні. Конфліктогенні чинники стосуються всіх боків

соціальної, психічної та власне мовно-мовленнєвої діяльності людини, і, виходячи з цієї потрібної обумовленості мовленнєвих узаємодій, має вибудовуватися їх класифікація.

1. До *соціолінгвістичних конфліктогенних чинників* відносимо ті причини породження ВК, які базуються на негативних естимаціях комунікантами статусу засобу спілкування, використовуваного як код комунікативного акту, статусу партнера з комунікативного акту порівняно зі своїм власним, що послідовно визначається за параметрами "престижний / непрестижний", "старший / молодший", "дорослий / дитячий", "чоловічий / жіночий", "свій / чужий" та "вищий / нижчий за соціальним щаблем", а також статусу самого предмета мовлення (духовних та матеріальних етнічних та культурних цінностей і паравербальних засобів акту спілкування, передусім жестикуляції та міміки). Результатом негативних оцінок соціолінгвістичних характеристик комунікантів є як неповне або повне нерозуміння / небажання розуміння, так і розвиток ВК на позамовній основі, при цьому вербальний конфлікт переростає у міжособистісний та є об'єктом дослідження вже соціальної психології.

2. *Психолінгвістичні конфліктогенні чинники* пов'язані з функціонуванням мовленнєво-мисленнєвих механізмів індивіда. До них відносимо: наявність декількох типів індивідуального мовлення (активного та інертного) – через це асиметрія рівня та інтенсивності породження й сприйняття мовлення стає важливим конфліктогенним чинником; вербально-когнітивні розбіжності комунікантів (асоціативного характеру, типів ментальної репрезентації, прогнозування подальшого перебігу мовленнєвої інтеракції); нерозуміння та негативні естимації мовлення співрозмовника в патологічних і тератологічних (за яких один із комунікантів не повністю володіє мовною системою коду комунікативного акту – дитина або іноземець, неприродний носій мови) комунікаціях.

3. *Інтралінгвістичні знакові деформації* – конфліктогенні чинники, що маркують мовними засобами позамовні ознаки комунікантів, виконуючи завдання вербалізації соціолінгвістичних та психолінгвістичних причин породження ВК: невідповідність конструктивного засобу, обраного адресантом, очікуванням адресата: останній сприймає її як знакову деформацію, потенційно здатну до генерування ВК. Слід розрізняти: деформації, що відбуваються за лінією знакової системи в цілому, синхронічні знакові деформації: а) експонентні: помилки артикуляції; б) семантичні: неоднозначність семантичного диференціалу слів, парадигматичні (синхронічні) – деформації в уживанні граматичних категорій – та синтагматичні (синхронічні) – референційні конфлікти, діахронічні; в) деформації письмових знаків.

Пропонується така рубрикація інтралінгвістичних конфліктогенних чинників, що охоплюють цілу систему мови:

I. *Деформації, що відбуваються за лінією знакової системи в цілому*: різні види змішувань форм існування мови, соціальних та територіальних діалектів; міжмовні змішування – індивідуальна міжмовна інтерференція.

II. *Експонентні синхронічні знакові деформації*: помилки артикуляції, акцент; змішування фонемних опозицій; складові трансформації; акцентологічні помилки; паронімічна атракція; порушення тонічної структури слова та складу.

III. *Семантичні синхронічні знакові деформації*: неоднозначність семантичного диференціалу слів; змішування прямого та непрямого значень слова; змішування омонімів.

IV. *Знакові деформації в парадигматиці (синхронічні)* – деформації в уживанні граматичних категорій.

V. *Знакові деформації у синтагматиці (синхронічні)*: референційні конфлікти; порушення правил ускладнення висловлень / речень; помилкова чи така, що утруднює розуміння, інверсія; деформації цілісності та зв'язності мовленнєвого утворення як іконічної єдності.

VI. *Діахронічні знакові деформації* – такі випадки нерозуміння або негативної оцінки, які пов'язані зі сприйняттям мовленнєвих утворень, що створені у більш ранній відрізок розвитку мови, ніж той, у якому існує адресат мовлення.

VII. *Деформації письмових знаків*: неписьменність або недбалість; утруднення зорового сприйняття тексту; помилкове ототожнення графем; індивідуальні переваги та упередження адресанта й адресата, зокрема й пов'язані з особливими станами їхньої свідомості.

Перелік чинників породження ВК, наведений вище, не є вичерпним у загальнолінгвістичному плані. Перспективним напрямом подальших студій може бути спостереження за тим, які з них та яким чином виявляться під час аналізу інших мов, як далекоспоріднених, так і близькоспоріднених. У першому випадку, ймовірно, будуть віднайдені нові класифікаційні одиниці. У другому ж – під час порівняння мов гомогенних та гомоморфних (особливо слов'янських, германських або тюркських чи їхніх підгруп) – конфліктогенні чинники однієї мови та тлі іншої можуть бути висвітлені з боку нормативності, а це, своєю чергою, може уточнити і деякі з аспектів діахронічного розвитку мов.

Конфліктогенні чинники є причинами породження вербальних конфліктів, а не самі "комунікативні невдачі" [Б.Ю. Городецький, О.А. Земська та ін.]. Вони не є цілокупним фактом ВК, а лише одним із етапів його перебігу, етапом уведення, але ще не усвідомлення конфліктогенного чинника. Саме він дозволяє вибудовувати класифікацію вербальних конфліктів за обмеженим числом базових таксонів, причому, якщо навіть обрати для побудови їхньої типології інші параметри (наприклад, "нерозуміння" або "негативні естимації"), то врешті-решт вони все одно будуть із метою пояснення зведені до виділених нами трьох груп, що обумовлене тісним зв'язком мови з соціальною дійсністю та біопсихофізіологічними механізмами індивіда – тим "нежорстким ізоморфізмом" мовної системи відносно фізичного світу, суспільства та індивіда (мовної особистості).

Четвертий розділ "Структура та динаміка вербально-конфліктних ситуацій в англомовному дискурсі" присвячено опису перебігу ВК та виявленню його функційної специфіки у мовленнєвому акті.

Вербальний конфлікт має статичні компоненти, притаманні йому на всіх етапах його породження та розвитку, які, своєю чергою, є динамічними компонентами. Статика ВК визначає його загальну структуру, динаміка – характер перебігу та розв'язання. До статичних характеристик ВК відносимо такі компоненти, як адресант та адресат, які здійснюють мовленнєву інтеракцію, із протиставленими комунікативними інтенціями та відповідними мовленнєвими діями, що можуть бути суміщені з паралінгвальним та екстралінгвальним підкріпленням у соціально-психологічній конфліктній ситуації.

Умови явища конфлікту інтегрують у собі обставини, що визначають характеристики й можливість його виникнення, тобто чинники й умови перебігу конфлікту, оскільки зрозуміти причину конфлікту – це передусім виявити, що саме в мовленнєвій поведінці комунікантів призвело до переходу їх взаємодії в конфліктні форми. Виокремлено причину та предмет ВК. Предметом конфлікту є об'єктивно наявна або уявна проблема, що слугує основою конфлікту, але він стає причиною конфлікту лише за умов вербалізації. З огляду на підґрунтя конфлікту нами висловлено припущення про те, що причиною конфлікту може бути кожний з її структурних компонентів. Структурний компонент конфлікту, без якого він би не міг бути генерований, складають дії комунікантів, які в сукупності утворюють міжособистісну конфліктну взаємодію (І.Є. Фролова). У досліджуваному випадку дії комунікантів є вербалізованим текстом.

Отже, основний зміст ВК полягає саме в конфліктній інтеракції, тобто дії комунікантів, визначеній їхньою вербально-конфліктною поведінкою, яка, своєю чергою, визначає перебіг цієї інтеракції. Результат конфлікту також є істотним для визначення структури конфліктної ситуації, оскільки образ бажаного результату стає регулятором конкретних дій комунікантів у ситуації конфлікту.

Наведений Рис. 1 репрезентує не тільки структуру вербально-конфліктної ситуації, але й водночас демонструє процес її виникнення, тобто послідовність введення складників є також важливою для генерації ВК, причому ВК уможливорює естетично-метамовний складник, на рівні якого відбувається усвідомлення ситуації як вербально-конфліктної.

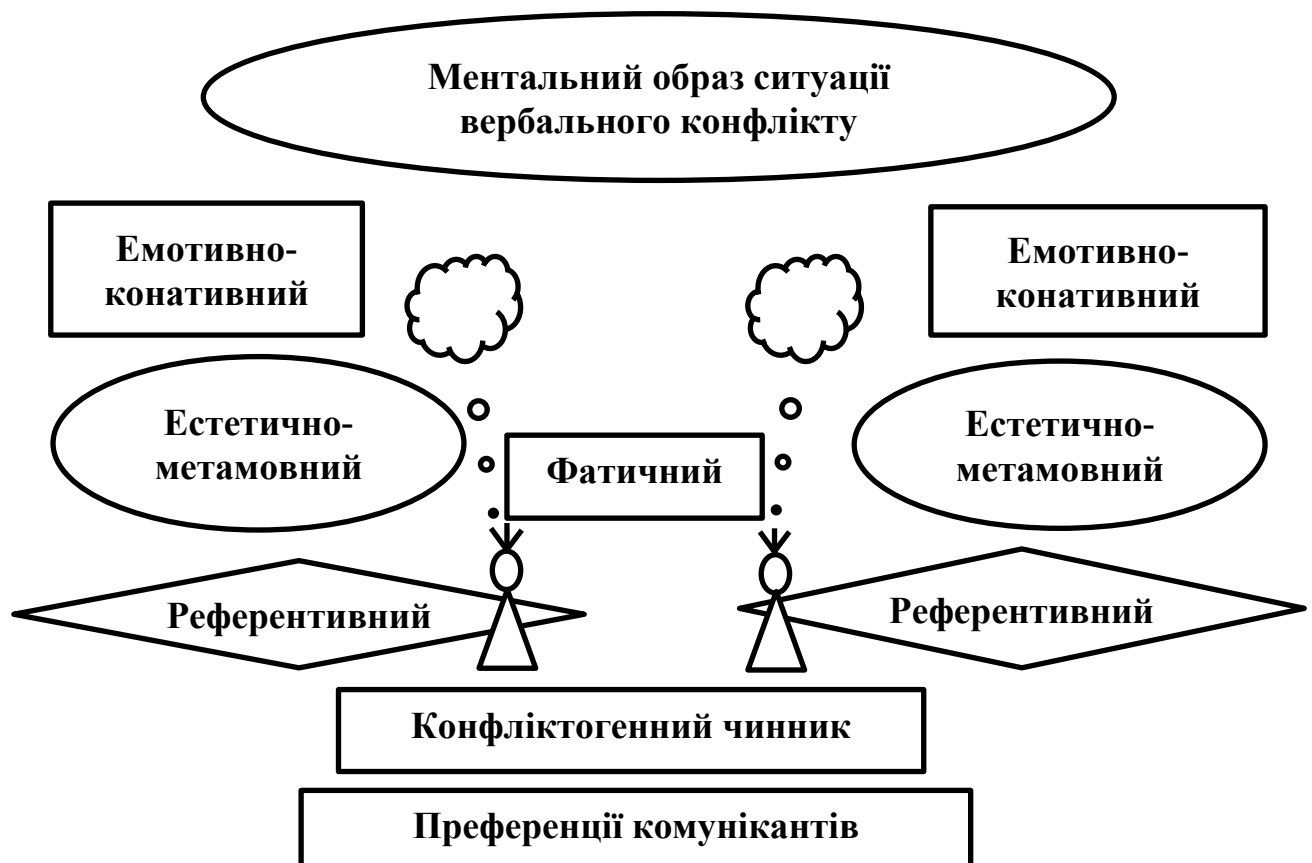

Рис. 1. Структура вербально-конфліктної ситуації

Аналіз психологічних, лінгвістичних та лінгвопрагматичних підходів до визначення статичних компонентів структури ситуації вербального конфлікту дозволяє вирахувати такі її складники: емотивно-конативний, естетично-метамовний, референтивний, фатичний.

Рис. 2. Ситуація вербального конфлікту

Далі об'єктами оцінки комунікантів у перебігу усвідомленого ВК стають усі компоненти структури ситуації вербального конфлікту, вербалізовані у вигляді відповідних груп преференцій: емотивно-конативні, референтивні, естетично-метамовні (кодові), фатичні. У ситуації ВК всі типи референцій актуалізуються після усвідомлення хоча б одним із комунікантів, що введено вербально-конфліктогенний чинник (Див. Рис. 2).

Комуніканти – учасники вербально-конфліктної інтеракції – є передусім соціальними та мовними особистостями. Оскільки преференції комунікантів один щодо одного мають характер оцінки, слід розрізняти уявлення комунікантів про себе та про партнера з комунікації – й реальну відповідність таким уявленням. У цьому зв'язку вдалим засобом пояснення є концепція двох аспектів особистості Дж. Юла, згідно з якою розрізняють два психологічні аспекти особистості – "позитивний" та "негативний", які різним чином реалізують себе в діяльності та мовленнєвій поведінці, причому "негативний" уживають у значенні 'протиставлений позитивному', а не "поганий", на чому Дж. Юл наголошує особливо. Зважаючи на те, що певні мовленнєві акти несуть загрозу іміджу адресата мовлення (П. Браун, С. Левінсон), завдати шкоди позитивній особистості можуть висловлення з прямим значенням осуду, критики, образи, насмішки, тобто демонстративні дії адресанта, що дають негативну оцінку тій чи іншій стороні уявного позитивного образу адресата. Наприклад, у наступній ілюстрації адресат відповідає відмовою на всі пропозиції незалежно від їхнього змісту та з різною мірою ввічливості:

I had long since learned that visiting only brings misery.

If I got a card or telegram that said, "Won't you run up to the Adirondacks (Adirondack Mountains) and spend the week-end with us?" – I sent back word: "No, not unless the Adirondacks can run faster than I can," or words to that effect.

If the owner of a country house wrote to me: "Our man will meet you with a trap any afternoon that you care to name," – I answered, in spirit at least: "No, he won't, not unless he has a bear-trap or one of those traps in which they catch wild antelope."

If any fashionable lady friend wrote to me in the peculiar jargon that they use: "Can you give us from July the twelfth at half-after-three till the fourteenth at four?" – I replied: "Madam, take the whole month, take a year, but leave me in peace." (Leacock, The Sorrows of a Summer Guest).

Очікування адресанта, що адресат зрозуміє його комунікативну мету (настанова на розуміння) та відповідним чином буде сприяти її досягненню (настанова на адекватну реакцію) у вербально-конфліктній ситуації виявляються хибними, як і можливі спроби адресата виправити її шляхом уточнень як секвенцій для забезпечення розуміння.

Завдання шкоди іміджеві комуніканта є конфліктогенним чинником, оскільки виражається через мовленнєві акти як дії та шкодить його уявленню про себе, за механізмом, що позначається як "не ті особи" (Б.Ю. Городецький): *"But what about the Dardanelles? Would you have them fixed so that ships could go through, or not?"*, – asked Rapley. *He is a plain man, not easily put down and liking a plain answer. He got it. – "The Dardanelles", – said the Authority, – "could easily be denationalized under a quadrilateral guarantee to be made a pars materia of the pactum foederis". (Leacock, The Prophet in Our Midst).* Необізнаність автора з немовби каверзним інтерогативом призводить до відповідної реакції адресата – абсурдної відповіді.

Естетично-метамовні преференції комунікантів – це зазвичай негативні оцінки квалітативних та квантитативних характеристик засобу спілкування, використовуваного як код комунікативного акту. Власне, мова / мовлення виступає як показник статичних та динамічних рольових ознак комунікантів і співвідносна з подібними стратами соціальної організації суспільства в усіх його виявах. Комуніканти спрямовують соціальні норми мовленнєвої інтеракції в оцінну площину відповідно до міри мовної лояльності соціуму, ідентифікуючи партнерів зі спілкування як "своїх" або "чужих", "керівних" чи "підлеглих", тобто об'єктом оцінки стає сам комунікант як утілення "нормативної" чи "девіантної" форми мовлення порівняно з власною. Наприклад: *Then Lady Cicely says to Sir John, "You are going out?" – "Yes, immediately." – "To the House, I suppose."*

This is very impressive. It doesn't mean, as you might think, the Workhouse, or the White House, or the Station House, or the Bon Marche. It is the name given by people of Lady Cicely's class to the House of Commons. (Leacock, Behind the Beyond).

У наведеному уривку контекстуальне значення лексеми *House* не тільки несе в собі вербально-конфліктогенні потенції, а й покликане підкреслити власну значущість леді (як дружини лорда, а не як етикетної форми звертання) та поставити її на вищий щодо іншого комуніканта щабель соціальних сходів.

Фатичні референції комунікантів є вербалізованими уявленнями партнерів з мовленнєвої інтеракції про доречність використовуваного в комунікації каналу зв'язку. На вибір останнього впливає тематика комунікативного акту, якість передачі зв'язку, характеристики технічних засобів, наявність чи відсутність мовних шумів та перешкод тощо.

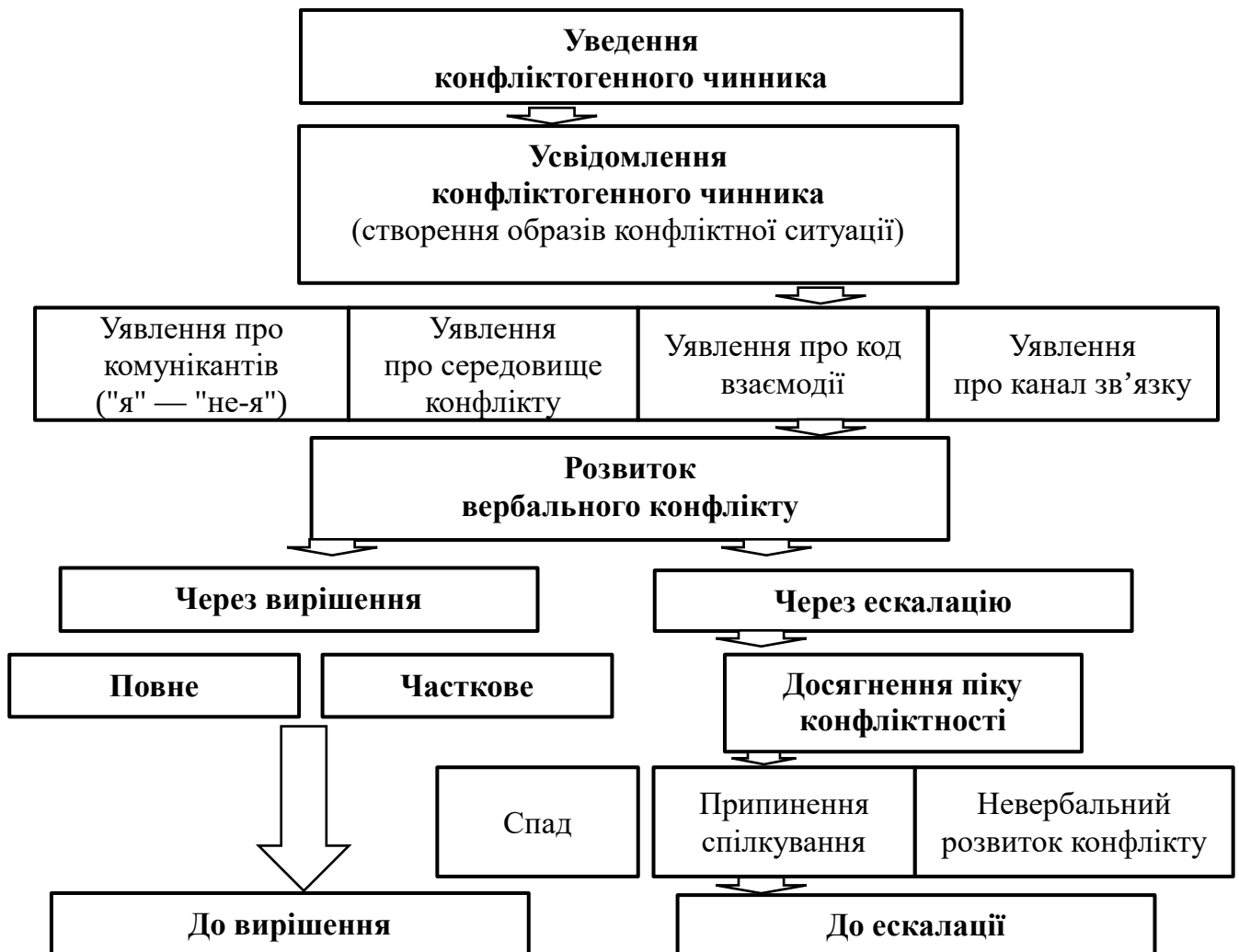

Рис. 3. Етапи динаміки вербального конфлікту

Рис. 3 ілюструє динаміку ВК, якій притаманні такі етапи: уведення конфліктогенного чинника, усвідомлення конфліктогенного чинника хоча б одним із комунікантів та подальше створення образів конфліктної ситуації, визначених уявленнями мовця й слухача один про одного, про середовище конфліктного типу мовленнєвої взаємодії, про код комунікативного акту, а іноді й про канал зв'язку між комунікантами, розвиток ВК шляхом застосування різних секвенцій або через повне чи часткове його розв'язання, у протилежному випадку – ескалація вербального конфлікту (маніпуляція), досягнення піку конфліктності (агресія) та подальший спад, припинення спілкування або невербальний розвиток конфлікту як когнітивного або як міжособистісного завершення ВК або його новий виток.

Динаміка та статика ВК визначають функціональність, якої набуває ВК у комунікативному акті. З урахуванням специфіки конфліктної комунікації виокремлено *передумови* та *чинники* виникнення ВК. Якщо останніми є різні типи знакових деформацій (екстра- та інтралінгвістичних), то передумови мають комунікативний характер і сприяють вибору диз'юнктивних тактик спілкування. Серед передумов ВК зазначимо такі (див. Рис. 4): 1) порушення Принципу Кооперації, оскільки люди прагнуть впливати на співрозмовника, нав'язати йому свої думки, ухилитися від відповіді, приховати небажані для них факти тощо, і завжди шукають

у мовленнєвому повідомленні іллокутивний складник; 2) оскільки комунікативні стратегії можуть бути описані як сукупність операцій перетворення моделей світу учасників ситуації спілкування, навіть неформальна розмова припускає "здійснення влади", тобто вплив на сприйняття й структурування світу іншого комуніканта; таким чином, у конфліктній комунікації спостерігаємо щонайменше спробу трансформації основних когнітивних категорій, якими комуніканти керуються в повсякденному житті; 3) стратегія й тактика конфліктного спілкування обумовлені межами мовного варіювання та відзначені маркерами мовної системи; 4) свідоме чи несвідоме порушення соціальних конвенцій у ВК є формою непрямой мовленнєвої поведінки, оскільки деякі наміри мовця одвічно мають бути приховані, що, своєю чергою, визначено психічними властивостями мовної особистості; 5) високий рівень мовної компетенції комунікантів спричиняє ВК із естетичною формантою, коли небуквальне висловлення стає естетичним феноменом та знаходить у собі певні імпліцитні смисли, які спрямовують спілкування в план почуттів та стосунків, більш значущих, ніж інформативна комунікація; 6) стратегічний контекст мовленнєвого спілкування в межах конфліктної комунікації проілюстровано Дж. Лакоффом та М. Джонсоном як концептуальна метафора "Суперечка – це війна".

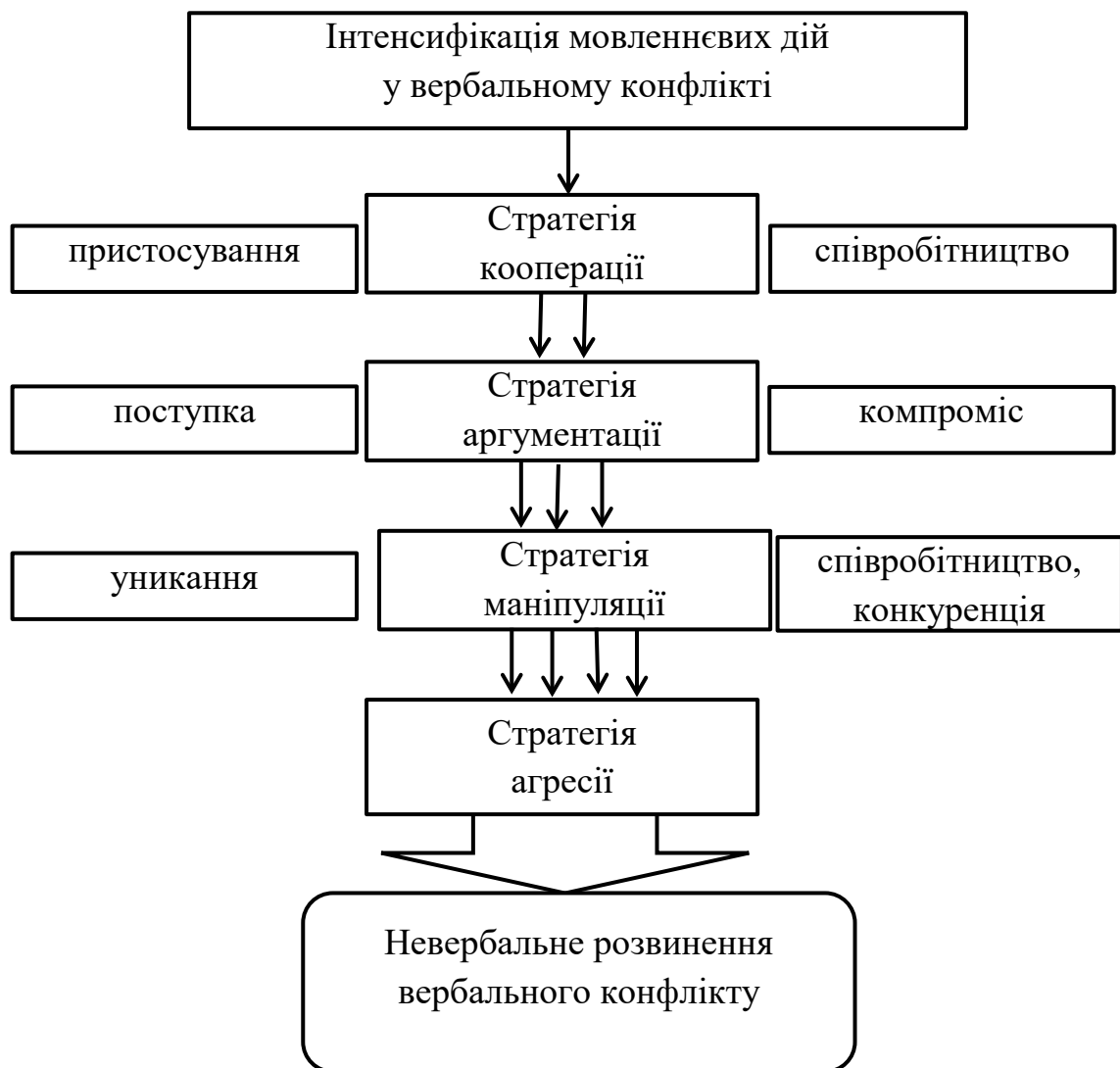

Рис. 4. Передумови вербальних конфліктів

Блок мовленнєвої диз'юнкції складає сукупність тактичних ходів і прийомів, які використовує мовець для досягнення своєї глобальної стратегічної мети через конфлікт зі співрозмовником. Конфліктна взаємодія передбачає використання інтерогативів у складі мікродіалогічних єдностей, що організують мовленнєве спілкування за принципом суперечки, переговорів, різноманітних маніпулятивних вивертів або відкритої словесної боротьби.

Серед тактик мовленнєвої диз'юнкції мовця можуть бути виділені такі:

1. Тактика явної погрози – з комунікативним завданням вплинути на адресата, указавши на негативні наслідки, які потягне за собою його відмова задовольнити мету мовця: *"I'll tell you, you yellow-livered Chicago bastard. Do you get that you're going to get your can knocked off?"* (E. Hemingway, *Complete Short Stories*).

2. Тактика кількісної активізації мовленнєвої дії – з комунікативним завданням дисбалансувати позицію адресата: *When she joined the others on the porch after supper, she would ask a lot of questions. "Has anyone a match?" "Is there an ashtray over there?" "Is there any coffee left?" "Are we going to have drinks?" "Is there an extra pillow around?"* (The Stories of J. Cheever).

3. Тактика якісної активізації мовленнєвої дії – з комунікативним завданням дисбалансувати позицію адресата: *"How do you know he's back?" Didley said. "You ain't seen him."* (W. Faulkner); *"Mrs. Wrightson has asked everyone in Shady Hill to her anniversary party but us", she said. "I'm sorry, Julia." "Do you know why they didn't ask us?" "Why?" "Because you insulted Mrs. Wrightson." "Then you know about it?"* (The Stories of J. Cheever).

4. Тактика маскуванння власних намірів – з комунікативним завданням заплутати адресата шляхом демонстрації другорядних або відверто хибних цілей через порушення Максимі Відвертості (тактика відволікання): *"I bet you're drunk", Jason said. "Father says you're drunk. Are you drunk, Nancy?" "Who says I is?" Nancy said* (W. Faulkner, *That Evening Sun Go Down*).

5. Тактика вичікування – з комунікативним завданням визначити ступінь готовності адресата до виконання інтенційних умов мовця: *On the next night, her signore told her when the boats were leaving, and when he had finished she said, "I am not going back." – "I don't understand." – "I will marry Joe" – "But Joe's a great deal older than you, Clementina." – "Joe is sixty-three." – "And you?" – "I am twenty-four." – "Do you love Joe?" – "Oh no, Signore. How could I love him, with his big paunch like a sackful of apples and so many wrinkles at the back of his neck you could tell your fortune there? It is not possible." – "Clementina, I admire Joe," the signore said. "He's an honest man. If you marry him, you must care for him."* (The Stories of J. Cheever).

6. Тактика створення супротивнику максимальних труднощів у ситуації наявності антагоністичних комунікативних цілей у адресата й адресанта: *"What is the trouble?" – "You don't love me." – "I do love you, Julia." – "No, you don't." ... – "You hate me." – "I don't hate you, Julia." – "...You don't realize the cruel things you've done." – "What cruel things, Julia?" – "The cruel acts your subconscious drives you to in order to express your hatred of me." – "What, Julia?" – "I've never complained." ... – "What do you mean?" – "I mean the way you leave your dirty clothes around in order to express your subconscious hatred of me."* (The Stories of J. Cheever).

7. Тактика відкритої сутички – з комунікативним завданням демонстрування мовцем своїх переважних ресурсів у боротьбі за досягнення комунікативної мети: "*...How would you like to spend your Saturday nights at the movies? How would you like to spend your Sundays raking up dead leaves? How would you like it if your daughter spent the assembly nights sitting at her window, listening to the music from the club?*" (The Stories of J. Cheever).

8. Тактика свідомого порушення соціально-етикетних норм – з комунікативним завданням підкреслити свою зверхність щодо слухача: "*...Did you say that I was dependent on you?*" she asked. "*Is that what you said? And who is it that tells you what time to get up in the morning and when to go to bed at night? Who is it that prepares your meals and picks up your dirty closet and invites your friends to dinner?*" (The Stories of J. Cheever).

9. Тактика натяку – з комунікативним завданням інформувати слухача про той обсяг актуальної інформації, яким володіє мовець: "*Don't you think it would be a good idea if I let my hair grow out?*" she asked, looking at her profile again. George looked up and saw back of her neck, clipped close like a boy's. – "*I like it the way it is.*" (The Short Stories of E. Hemingway).

10. Тактика іронії, висміювання адресата – з комунікативною метою продемонструвати несерйозність сприйняття мовленнєвих чи позамовленнєвих, реальних або передбачуваних дій слухача: "*I burned it,*" he said when he saw the smoke pouring from the oven. – "*I burned the damned thing.*" – "*I thought it was the hydrogen bomb,*" she said. – "*It's a cake,*" he said. (The Stories of J. Cheever).

Диз'юнктивну стратегію спілкування може використовувати й адресант, який у межах реактивних реплік здійснює такі типи тактичних ходів, як відповідь на інтерогатив:

1. Тактика зміни конверсаційної теми: "*It's early to go to bed yet, isn't it?*" said the doctor. – "*We have a good deal of reading to do,*" explained Mrs. Davidson. "*Wherever we are, we read a chapter of the Bible before retiring for the night and we study it with commentaries, you know, and discuss it thoroughly.*" (W.S. Maugham, Collected Short Stories).

2. Тактика неповної відповіді на інтерогатив: Dr. Macphail's first thought was that something had happened to Miss Thompson. "*What is it? Shall I bring my instruments?*" – "*Hurry, please, hurry.*" – "*What is it?*" repeated the doctor. "*Come along with me,*" said Horn. (W.S. Maugham, Collected Short Stories).

3. Тактика посилення на власну некомпетентність: "*Why is she unwilling to go back to San Francisco?*" – "*I didn't inquire,*" answered the doctor with some asperity. (W.S. Maugham, Collected Short Stories).

4. Тактика нечіткої відповіді на інтерогативне висловлення, що передбачає однозначну відповідь: "*Where's Deborah?*" Mrs. Harley asked. "*I was dressing,*" Renee said. "*She was in here a minute ago. She must have slipped out.*" (The Stories of J. Cheever).

5. Тактика загальної відповіді на інтерогативне висловлення, що потребує конкретної відповіді: "*It's a very indecent costume,*" said Mrs. Davidson. "*Mrs. Davidson thinks it should be prohibited by law. How can you expect people to be moral when they wear nothing but a strip of red cotton round their loins?*" – "*It's suitable enough to the climate,*" said the doctor. (W.S. Maugham, Collected Short Stories).

6. Тактика переадресації запитання третій особі: *"Well, bright boy," Max said, looking into the mirror, "why don't you say something?" – "What's it all about?" – "Hey, Al," Max called, "bright boy wants to know what it's all about." "Why don't you tell him?" (E. Hemingway, the Killers).*

7. Тактика посилення на те, що мовець сам знає відповідь (апеляція до власної ментально-когнітивної бази того, хто запитує): *"Why don't you want to go back to San Francisco?" – "I've told you." (W.S. Maugham, Collected Short Stories).*

8. Тактика вивідування – з комунікативним завданням визначити ступінь конкретності, яку він може дозволити у відповіді на інтерогативне висловлення, або міру відвертості цієї відповіді: *"Do you know a big Swede named Ole Andreson?" – "Yes." – "He comes here to eat every night, don't he?" – "Sometimes he comes here." – "He comes here at six o'clock, don't he?" – "If he comes". (E. Hemingway, Great American Short Stories).*

9. Тактика перепитування: *"Where's the man that did that?" asked the cop. "Don't you think that I might have done it?" said Soapy. (O'Henry, The Cop and the Anthem); "What are you doing hanging around here?" asked the cop. "Nothing", said Soapy. "You think, I believe that?" said the cop. (O'Henry, The Cop and the Anthem).*

10. Тактика демонстрації недоречності запитання за параметрами: а) "не ті люди": *"I'm sorry to cause any lady inconvenience, but she'll have to sail on Tuesday and that's all there is to it." – "But what difference can it make?" – "Pardon me, doctor, but I don't feel called upon to explain my official actions except to the proper authorities." (W.S. Maugham, Rain and Other South Sea Stories); б) "не ті обставини": "Who's out in the kitchen?" – "The nigger." – "Tell him to come in." – "What's the idea?" – "Tell him to come in." – "Where do you think you are?" – "We know damn well where we are," the man said. (E. Hemingway, The Killers).*

11. Тактика критичної оцінки мовця: *"Lady for that job as secretary", said Pitcher. Maxwell turned half around, with his hands full of letters. "What job?" he asked. "Job of secretary", Pitcher said again. "You told me yesterday to have someone sent here this morning." "Are you loosing your mind, Pitcher?" said Maxwell. "Why should I tell you anything like that? Miss Leslie is a perfect secretary." (O'Henry, Romance of a Busy Broker).*

12. Тактика прямої дезінформації партнера зі спілкування: *"Why don't you want to go back there?" She cowered before him. "I guess my people live there. I don't want them to see me like this. I'll go anywhere else you say." He gave a sudden gasp. "The penitentiary." She screamed, and then she fell at his feet, clasping his legs. (W.S. Maugham, The Trembling of a Leaf: Stories of the South Sea Islands).*

13. Тактика ігнорування змісту питання: *"You had my note?" he asked, with a deep, harsh voice and a strongly marked German accent. "I told you that I would call." He looked from one to the other of us, as if uncertain which to address. – "Pray take a seat," said Holmes. "This is my friend and colleague, Dr. Watson. Whom have I the honour to address?" (A.C. Doyle, The Adventures of Sherlock Holmes).*

Отже, аналіз матеріалу свідчить, що вербальний конфлікт є динамічним феноменом, процесом із певною кількістю та якістю компонентів. Разом із тим,

при єдиномоментному зрізі вичленовується структура ВК, наявна на всіх етапах його динаміки. Динаміка й статика ВК визначають функціональність, якої набуває вербальний конфлікт у комунікативному акті.

Отже, проаналізований матеріал свідчить про те, що ВК одночасно є і динамічним феноменом, і процесом із певною кількістю та якістю компонентів. Разом із тим, при єдиномоментному зрізі вичленовується структура ВК, наявна на всіх етапах його динаміки. Динаміка й статика ВК визначають функціональність, якої набуває ВК у комунікативному акті.

Розділ 5 "Лінгвопрагматичні характеристики вербальних конфліктів в англomовному дискурсі" присвячено дослідженню лінгвопрагматичних характеристик ВК, проаналізовано сучасні підходи до класифікації вербальних конфліктів за різними групами параметрів, запропоновано авторську типологію вербальних конфліктів та визначено перспективи подальшого розроблення проблеми, виходячи з її комплексності. Згідно з мовленнєвими реакціями конфліктантів виокремлено *власне ВК та маніпулятивні ВК*. Власне вербальний конфлікт є відкритий (безпосередній) вияв ставлення адресата до партнера з комунікації. До першого із зазначених типів відносимо *квалітативні – емотивний* (у якому винний адресант), *конативний* (поведінковий, у якому теж винний адресант), *поетичний* (естетичний, що виникає при порушенні мовцем настанови на форму мовленнєвого утворення), *референтивний* (породжений через порушення мовцем або слухачем настанови на відносно адекватну відповідність мовленнєвого утворення ("світ дискурсу") об'єктивній дійсності, *метамовний* (що виникає при збоях самих мовленнєвих конструкцій, які припускають у мовленнєвому утворенні неоднозначні тлумачення), *фатичний* (із фасцінативним різновидом, що пов'язаний з відсутністю в адресанта настанови на контакт або з дефектністю каналу зв'язку між комунікантами), *етичний та соціальний ВК*. У межах другого типу виокремлено ВК *маніпуляції образами, конвенційні, операційно-предметні, ВК експлуатації особистості співрозмовника, ВК маніпуляції духовністю*.

Отже, засоби вираження кожного з видів власне та маніпулятивних вербальних конфліктів паралельно розглядалися із стратегіями й тактиками адресата в поєднанні з дискурсивною функцією його репліки. З метою визначення мовленнєвого внеску адресанта або явищ навколишнього середовища ідентифіковано диктальну (повідомлення комуніканта про естимацію окремого феномену), модальну (вираження ставлення до співрозмовника), та диктально-модальну (одночасне інформування комуніканта та вираження ставлення до об'єкта обговорення) стратегії, що здійснюються за допомогою таких тактик: пояснення власного висловлення, загально прийнятої реакції, підвищення або зниження конотації, протиставлення, непогодження з конфліктантом, уточнення тези співбесідника тощо.

Відповідно до мовної структури власне ВК репрезентовані такими вербальними та позавербальними засобами:

а) на граматичному рівні – okazіоналізмами, що виражені іменниками, прикметниками, їх поєднанням, а також прислівниками, які вживаються для інтенсифікації / деінтенсифікації конфліктогенності, невеликою кількістю числівників та маркерами модальності. Експресивність ВК досягається за допомогою

стилістичних засобів семасіології: тропів (*гіпербола, метонімія, метафора, епітети*) та фігур (*антитеза, градація, оксюморон, порівняння*), серед яких частіше спостерігаються *метафора й метонімія*, а також *порівняння*;

б) типи синтаксичних конструкцій, які у своєму складі мають оцінні предикати й інтенсифікатори, систематизовано в такій класифікації: прості поширені й непоширені речення, одно- та двоскладні речення, складносурядні та складнопідрядні речення. Характерними засобами стилістичного синтаксису ВК є тропи (*апосіопеза, еліптичні висловлення, вставні конструкції, емфатичні конструкції, перерахування, повторення, полісиндетон, інверсія, відокремлені члени речення*) та фігури (*паралелізм, парцеляція*). Визначено, що найчастіше вживаними представниками конфліктогенного мовлення є *апосіопеза, відокремлені члени речення, еліптичні висловлення, емфатичні конструкції, повторення*, а також *парцеляція*;

в) до позавербальних засобів, які є специфічними маркерами конотативного значення ВК, відносимо *просодичні* (тон мовлення), *екстралінгвістичні* (*сміх, плач*), *кінесичні* (вираз обличчя, жести, посмішка), *окулесичні* (погляд, уникнення контакту очима) складники, а також зовнішній вигляд (*почервоніння*), серед яких частіше виокремлюються тон мовлення та посмішка.

За допомогою таких засобів маніпулятивного конфліктогенного висловлення здійснюється вплив на когнітивну, емоційну та біхевіріальну сфери життєдіяльності адресанта:

а) на лексико-семантичному рівні – okazіоналізмами, що виражені іменниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами, а також за допомогою інтенсифікуючих / деінтенсифікуючих засобів.

Конфліктогенності, своєрідності надають маніпулятивним висловленням такі тропи, як *іронія, метафора, гіпербола, епітет* та стилістичні фігури, як *антитеза, порівняння*, вони спонукають адресата критично / некритично трактувати факти у бажаному для маніпулятора світлі;

б) на синтаксичному рівні – такими конструкціями: прості поширені й непоширені речення, дво- та односкладові речення, складносурядні й складнопідрядні речення, а також окличні речення та конструкції власної думки, слова-заповнювачі пауз, що інтенсифікують / деінтенсифікують маніпулятивні ВК. Такі тропи як *апосіопеза, відокремлені члени речення, еліпсис, емфатичні конструкції, повторення, перерахування, полісиндетон* та такі фігури як *паралелізм й парцеляція* сприяють очікуваному маніпулятором сприйняттю маніпуляційних фактів;

в) крім того, перлокутивний ефект маніпулятивного ВК здійснюється за допомогою позавербальних засобів: манери спілкування, тону мовлення (*просодика*), *сміху, плачу, зітхання, паузи, позіхання* (*екстралінгвістика*), погляду, уникнення контакту очима (*окулесика*), *посмішки, виразу обличчя, жестів* (*кінесика*), *поплескування по плечу* (*такесика*) тощо.

Таким чином, основними елементами у конфліктогенному висловленні адресата є лексико-семантичні засоби, у тому числі стилістичні засоби семасіології, засоби стилістичного синтаксису та позавербальні засоби, які спростовують або підтверджують, інтенсифікують / деінтенсифікують вербально виражену інформацію.

На підставі аналізу різних підходів до класифікації ВК у широкому розумінні та під різними термінопозначеннями є сенс розрізняти: емотивний (експресивний)

ВК, у якому винний адресант; конативний ВК, у якому винний адресант, поетичний (естетичний) ВК, що виникає при порушенні мовцем настанови на форму мовленнєвого утворення, референтивний ВК, породжений через порушення мовцем або слухачем настанови на відносно адекватну відповідність мовленнєвого утворення об'єктивній дійсності, метамовний ВК, що виникає при порушеннях самих мовленнєвих конструкцій, які припускають у мовленнєвому утворенні неоднозначні тлумачення, фатичний ВК (із фасцінативним різновидом), що пов'язаний із відсутністю в адресанта настанови на контакт або з дефектністю каналу зв'язку між комунікантами (див. Рис. 5).

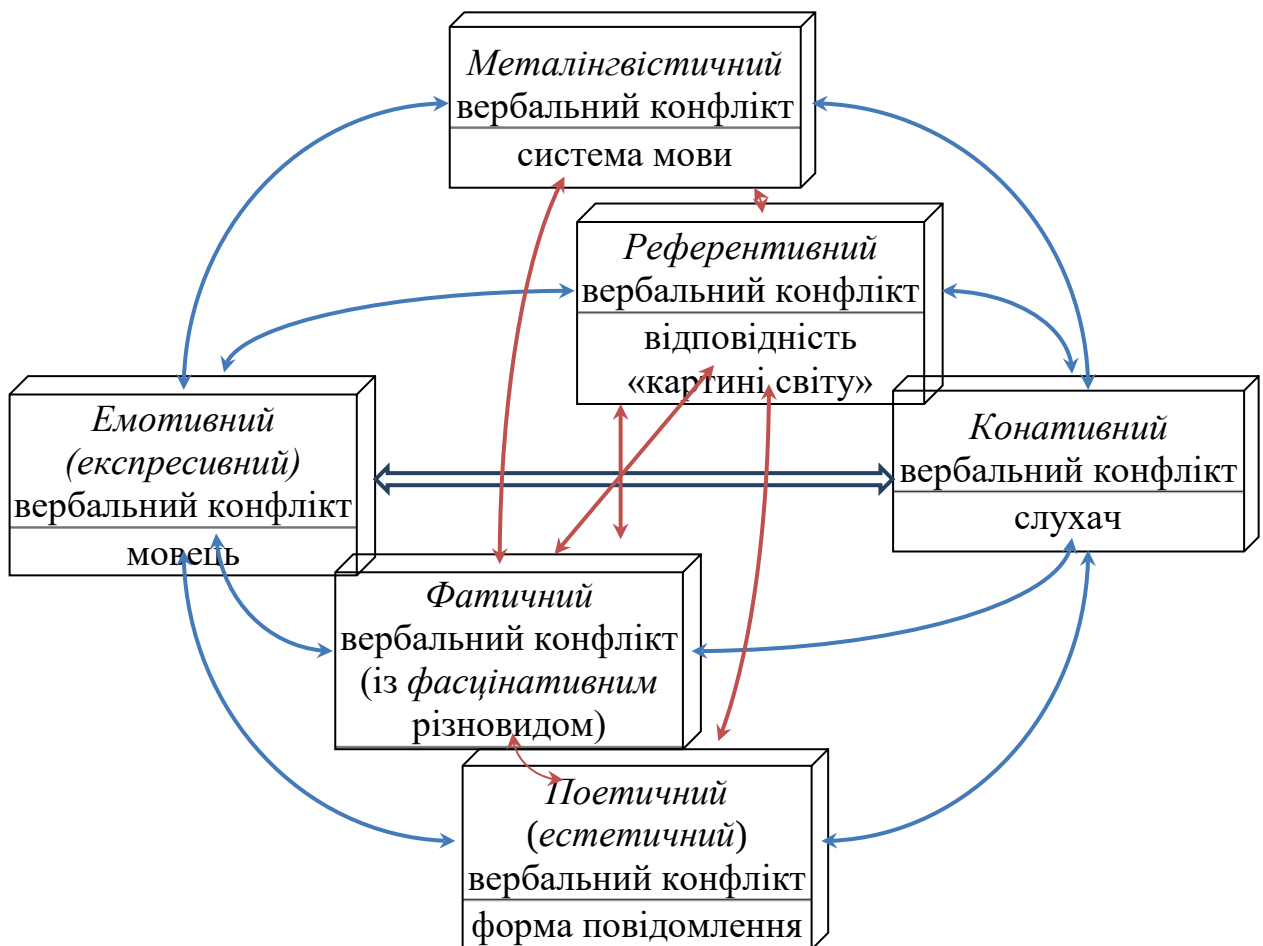

Рис. 5. Типи вербальних конфліктів

Таким чином, проблема ВК є проблемою комплексною, тому неможливо виділити в ній один із аспектів та протиставити іншим як найістотніший – побічним. Пропонована модель структури й динаміки ВК не є єдино правильною, проте вона може бути використана як первинна база для подальших теоретичних та прикладних досліджень або експериментів.

ВИСНОВКИ

У реферованій дисертації відповідно до її мети та завдань послідовно описано феномен вербального конфлікту. Поняття ВК надає можливість узагальнити та теоретично осмислити весь комплекс подібних явищ мовленнєвої інтеракції, які раніше досліджувалися спорадично, уривчасто або взагалі не включалися

до ряду лінгвістичних об'єктів, а сама його дефініція свідчить про те, що дослідження ВК мають базуватися на матеріалі природних мов та входити до компетенції теорії мовленнєвої діяльності або соціопсихології мови / мовлення.

1. Історико-мовознавче дослідження ВК, уперше здійснене в такому обсязі в пропонованій праці, приводить до висновку про переважно імпліцитне уявлення більшості мовознавців про ВК до другої половини ХХ століття. Єдиним виключенням є енергейтичні концепції В. фон Гумбольдта й О.О. Потебні, у яких проблему ВК сформульовано у вигляді антиномії розуміння / нерозуміння. ВК розглядалися й у рамках інших дисциплінарних підходів – у філософії (Л. Вітгенштайн, А.Н. Уайтхед), у соціології та економічній теорії (М. Альберт, Ф.М. Бородкін, О.А. Єршов, М.М. Коряк, М. Мескон, Ф. Хедоурі та ін.), у літературознавстві та естетиці (від Г.-Ф.-В. Гегеля до М.М. Бахтіна), у структурній антропології (К. Леві-Стросс) й особливо в соціальній психології, де конфлікт є однією з базових категорій інтеракції міжособистісного або когнітивного типу. Таким чином, ВК є комплексними явищами, які звернені до предметно-об'єктних галузей усіх гуманітарних та суспільних наук, а тому під час осмислення вербальних конфліктів слід ураховувати не лише мовні аспекти їхньої динаміки та функцій, а також і соціальні, етнокультурні, психологічні сторони, проте із закономірною спрямованістю у бік лінгвістики. У період "прагматичного повороту" засновником теорії мовленнєвих актів Дж. Остіном було запропоноване термінопозначення "перформативна невдача" для номінації явища зриву умов здійснення перформативних мовленнєвих актів, а також надано першу класифікацію цього різновиду ВК, що можна розглядати як експлікацію феномена конфліктного типу мовленнєвої взаємодії в мовознавстві.

2. Асиметрія мовленнєвої комунікації обумовлює існування ВК як феномена інтеракції між комунікантами, оскільки останні не є ідеальними моделями, а реальними мовними особистостями, не конгруентними одна до одної в соціальному, психічному та, відповідно, мовному відношенні. Це стимулює виникнення ВК при порушенні одним з комунікантів нормативних обмежень соціального характеру або через вербально-когнітивні розбіжності адресанта й адресата. У першому випадку негативні естимації мовленнєвого утворення та його продуктора виникають, якщо селекція мовних засобів є ненормативною, при порушенні принципів доречності та тональності мовленнєвого утворення та при порушенні правил смислопородження. Згідно з представленою нами дослідницькою схемою основними етапами на шляху опису ВК є такі: конфліктогенний чинник; структура ситуації ВК; динаміка ситуації ВК на тлі функціональності; класифікація ВК як їх лінгвопрагматична таксономія. Орієнтація на соціально-психологічні компоненти ВК дозволяє включати їх із певними обмеженнями як один з різновидів до розряду соціально-психологічних конфліктів, обумовлених явищами структури та функціонуванням мовної системи.

3. Конфліктогенний чинник є причиною породження ВК, явища, що негативно характеризує комуніканта як мовну особистість з лінгвальної, паралінгвальної та екстралінгвальної сторін, тобто з соціальних, етнокультурних, психологічних, власне мовних позицій, так чи інакше пропущених через систему мови. Конфліктогенні чинники можуть носити соціолінгвістичний, психолінгвістичний або інтралінгвістичний характер, базуючись, у першому випадку, на негативних естимаціях комунікантами коду комунікативного акту одне одного або власне предмета мовленнєвого утворення, у

другому – на індивідуальному характері мовленнєво-мислиннєвих механізмів мовної особистості, вербально-когнітивних розбіжностях комунікантів, а також на патологіях і тератологіях, а у третьому – на знакових деформаціях, які вербалізують екстралінгвістичні чинники. Слід зазначити, що більшість сучасних лінгвістів ототожнюють поняття "конфліктогенний чинник" і "комунікативна невдача", що, безумовно, є помилковим, оскільки конфліктогенний чинник є лише першим етапом, а не фактом. Іншими словами, конфліктогенний чинник є причиною, а комунікативна невдача (= ВК) – результатом його дії під впливом особистісних чинників. Це дозволяє стверджувати, що в акті спілкування конфліктогенні чинники виступають не в чистому вигляді, не окремо один від одного, а як певний сплав або амальгама: тому можна говорити про комплексність сприйняття ВК-чинника і лише зрідка – про домінанту чинника ВК, тобто їх вичленення та опис значною мірою базуються на принципі конвенціоналізму.

4. ВК має статичні компоненти, притаманні на всіх етапах його породження та розвитку, які, своєю чергою, є динамічними компонентами. Статика ВК визначає його загальну структуру, динаміка – характер перебігу та розв'язання. До статичних характеристик ВК відносимо такі компоненти, як адресант та адресат, що здійснюють мовленнєву інтеракцію, із протиставленими комунікативними інтенціями та відповідними мовленнєвими діями, які можуть бути суміщені з паралінгвальним та екстралінгвальним підкріпленням у соціально-психологічній конфліктній ситуації.

Динаміці ВК притаманні такі етапи: уведення конфліктогенного чинника, усвідомлення конфліктогенного чинника хоча б одним із комунікантів та подальше створення образів конфліктної ситуації, які визначаються уявленнями мовця й слухача один про одного, про середовище конфліктного типу мовленнєвої взаємодії, про код комунікативного акту, а іноді й про канал зв'язку між комунікантами, розвиток ВК шляхом застосування різних секвенцій або через повне чи часткове його розв'язання, у протилежному випадку відбуваються ескалація ВК (маніпуляція), досягнення піку конфліктності (агресія) та подальший спад, припинення спілкування або невербальний розвиток конфлікту як когнітивного або як міжособистісного завершення ВК або його новий виток.

Динаміка та статика ВК визначають функціональність, якої набуває ВК у комунікативному акті. На підставі аналізу різних підходів до класифікації ВК у широкому розумінні та під різними термінопозначеннями вирізняємо: емотивний (експресивний) ВК, у якому винний адресант, конативний ВК, у якому винний адресант, поетичний (естетичний) ВК, що виникає при порушенні мовцем настанови на форму мовленнєвого утворення, референтивний ВК, що породжується через порушення мовцем або слухачем настанови на відносно адекватну відповідність мовленнєвого утворення об'єктивній дійсності, метамовний ВК, що виникає при порушенні самих мовленнєвих конструкцій, які припускають у мовленнєвому утворенні неоднозначні тлумачення, фатичний ВК (із фасцінативним різновидом), що пов'язаний із відсутністю в адресанта настанови на контакт або з дефектністю каналу зв'язку між комунікантами.

5. Типологію ВК, вибудовану в дисертаційному дослідженні, слід розглядати як лінгвопрагматичну та відповідно до її параметрів розцінювати більш дрібні таксономічні одиниці ВК з позицій не тільки лінгвістики, а й соціології, етнографії,

психології мовлення. Зазначимо, що запропонована типологія є, проте, тільки одним з підходів, оскільки багатомірність проблеми ВК не дозволяє вибудувати їх таксономію, виходячи тільки з одного параметра. Основна цінність представленої типології ВК, на нашу думку, полягає в її потенційній придатності до використання представниками різних наукових дисциплін, у межах яких із теоретичного та прикладного погляду досліджується людське спілкування, зокрема конфліктне.

Таким чином, проблема ВК, безумовно, є проблемою комплексною, тому неможливо виділити в ній один з аспектів та протиставити іншим як найсуттєвіший – побічним. На нашу думку, запропонована в цьому дослідженні модель структури й динаміки ВК не є єдино правильною. Проте, вона може успішно використовуватися як первинна база для подальших теоретичних та прикладних досліджень або експериментів. Необхідно наголосити на відносній комплексності, цілісності та узгодженості цієї моделі зі статичними та динамічними характеристиками вербально-конфліктної ситуації, з системами мовленнєвих преференцій комунікантів, і розуміти її як спробу врахувати максимальну кількість моментів, релевантних для побудови несуперечливої теорії ВК, включаючи й гіпотетичні елементи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чайка Л. В. Вербальні конфлікти: комплексний лінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови): [монографія]. Ірпінь: Видавництво Нац.ун-ту держ. податк. служби України, 2014. 272 с. (І. О. Голубовська Рецензія на монографію Чайки Л. В. "Вербальні конфлікти: комплексний лінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови)". Харків, 2014. С. 219 -220. Панченко О. І. Рецензія на монографію Л. В. Чайки "Вербальні конфлікти: комплексний лінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови)". Вісник Дніпропетровського ун-ту імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 218–220).
2. Чайка Л. В. Загальнолінгвістичний потенціал проблеми міжмовних паралелей *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2008. С. 89–96.
3. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт: методологічні та термінологічні питання дослідження. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Житомир, 2009. Вип. 45. С. 65–72.
4. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт: результати та перспективи досліджень. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2009. С. 250–257.
5. Чайка Л. В. Вербальні конфлікти: варіант класифікації. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2009. Вип. 4. С. 233–236.
6. Чайка Л. В. Дослідження вербальних конфліктів (допрагматичний період). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2010. С. 224–257.
7. Чайка Л. В. Вербальные конфликты: вариант классификации. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля*. Серія : Філологічні науки. Дніпропетровськ, 2011. № 1(1). С. 170–174.
8. Чайка Л. В. Дискурсивні аспекти породження вербальних конфліктів та їх конфліктогенні чинники. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2011. С. 288–294.

9. Чайка Л. В. Психолінгвістичні фактори породження вербальних конфліктів. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки*. Дніпропетровськ, 2011. № 2(2). С. 232–237.
10. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт як перформативна невдача. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Житомир, 2012. Вип. 62. С. 171–175.
11. Чайка Л. В. Гендерні аспекти аналізу вербальних конфліктів. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Серія "Філологічна"*. Острог, 2012. Вип. 23. С. 192–195.
12. Чайка Л. В. Диз'юнктивні тактики комунікації у вербальному конфлікті (на матеріалі англійських інтерогативів). *Нова філологія*. Запоріжжя, 2012. Вип. 52. С. 205–209.
13. Чайка Л. В. Соціолінгвістичні аспекти досліджень вербального конфлікту. *Мова і культура*. Київ, 2012. Вип.. 15, Т. 1(155). С. 28–33.
14. Чайка Л. В. Структурні складові ситуації вербального конфлікту. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2012. С. 272–278.
15. Чайка Л. В. GRAMMAR NAZI: конфліктогенний чинник чи комунікативна невдача? *Функціональна лінгвістика*. Симферополь, 2012. № 4. С. 287–290.
16. Чайка Л. В. Методологічні основи лінгвоконфліктології. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2013. С. 160–167.
17. Чайка Л. В. Вербальні конфлікти в сучасних дослідженнях мовленнєвої діяльності. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2014. С. 178–187.
18. Чайка Л. В. Психолінгвістика конфлікту. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2015. С. 164–177.
19. Чайка Л. В. Стратегії й тактики в конфліктній комунікації. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2016. С. 148–155.
20. Чайка Л. В. Паралінгвальні феномени у вербальному конфлікті. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2017. С. 176–181.
21. Чайка Л. В. До типології вербальних конфліктів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Одеса, 2018. Вип. 37. Т. 2. С. 159–162.
22. Chayka, L. Structure and dynamics of verbal conflict situation (based on the English language discourse). *Odessa Linguistic Journal*. Odessa, 2018. № 12. P. 39–46.
23. Chayka L. V. Verbal conflict: semantic and grammar dimensions. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2018. С. 122–132.
24. Чайка Л. В. Конфликт с лингвистических позиций. *Russian Philology. Occasional Papers*. India, Hyderabad, 2015. No 33. P. 44–60. ISSN 2231-1564.
25. Чайка Л. В. Поняття, категорії та перспективи лінгвоконфліктології. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. Kosice, Slovakia, 2015. Vol. 3, No. 6. С. 48 – 53. ISSN 1338-9432.
26. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт та мовленнєві нормативи. *Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 жовтня 2009 р. Тернопіль : ТНЕУ, 2009*. С. 154–156.

27. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт та мовленнєві нормативи. *Інноваційне забезпечення освітнього процесу та його роль у формуванні іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців* : збірник матеріалів Міжвузівського круглого столу, Ірпінь, 4 грудня 2014 року. Ірпінь : Нац. унів. ДПС України, 2014. С. 126–132.

28. Чайка Л. В. Інтернет як середовище комп'ютерної комунікації. *Електронне забезпечення навчального процесу з іноземних мов у вищих немовних закладах освіти* : збірник матеріалів Міжвузівського круглого столу, Ірпінь, 3 грудня 2015 року. Ірпінь : Нац. унів. ДПС України, 2015. С. 118–123.

29. Чайка Л. В. Вербальний конфлікт та аспекти його дослідження в англomовній комунікації. *Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей XVII наук. конф. з Міжнар. участю, м. Харків, 2 лютого 2018 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 168–171.

30. Chayka L. V. On some aspects of teaching Business English in economic universities. *Problems and perspectives in European education development* : Proceedings of the International scientific and practical conference, 20th-27th of November 2016. Prague, Czech Republic : Prague Institute for Qualification Enhancement, 2016. С. 86–89.

31. Чайка Л. В. Психолінгвістичні чинники породження вербальних конфліктів. *Словесна магія міфопоетики* : збірник на пошану доктора філологічних наук, професора Наталії Віталіївни Слухай / ред. Ю. Л. Мосенкіс. Київ : Альфа друк, 2008/2009. С. 22–30.

32. Чайка Л. В. Эстимации средства общения как конфликтогенный фактор. *Функциональная семантика и семиотика знаковых систем. Ч. I* : сб. науч. ст. / сост. В. Н. Денисенко и др. Москва : РУДН, 2011. С. 414–421.

33. Чайка Л. В. Семантичні деформації у вербальному конфлікті. *Общество на рубеже эпох: взгляд на современность через призму социальных и гуманитарных наук* : материалы заочной научно-практ. конф., 25-30 декабря 2012 г. Пермь : Пермский гос. нац. исследовательский ун-т, 2012. С. 119–123.

34. Чайка Л. В. Мовна парадигматика у вербальному конфлікті. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2013. № 14 (273). С. 87–92.

35. Чайка Л. В. Экспоненциальные знаковые деформации как фактор порождения вербальных конфликтов. *Языковая системология : К 85-летию профессора Геннадия Прокопьевича Мельникова* : сб. ст. по материалам Междунар. науч. конф., г. Москва, 21 февраля, 2013. Москва : РУДН, 2013. С. 255–262.

АНОТАЦІЯ

Чайка Л. В. Типологія вербальних конфліктів в англomовному дискурсі: поліпарадигмальний аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет МОН України, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному аналізу вербальних конфліктів в англomовному дискурсі. Вербальний конфлікт розуміється як порушення міжособистісної мовленнєвої взаємодії, за якого один із комунікантів не повністю або взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його манери мовленнєвої

поведінки, вербально-когнітивної бази чи до знаків, використовуваних в акті комунікації. Досліджено, яким чином внутрішня система мови здатна до маніфестації позамовних аспектів комунікативної діяльності людини, призводячи до порушень процесу спілкування. Визначено місце проблеми ВК у колі лінгвістичних і гуманітарних дисциплін; виявлено соціо- та психолінгвістичні конфліктогенні чинники, описано їх знакові деформації; запропоновано типологію ВК.

Ключові слова: вербальний конфлікт, конфліктогенний чинник, міжособистісна мовленнєва взаємодія, вербально-когнітивна база, подолання вербальних конфліктів.

АННОТАЦИЯ

Чайка Л. В. Типология вербальных конфликтов в англоязычном дискурсе: полипарадигмальный аспект. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет МОН Украины, Киев, 2019.

Диссертация посвящена комплексному анализу вербальных конфликтов в англоязычном дискурсе. Вербальный конфликт понимается как нарушение межличностного речевого взаимодействия, при котором один из коммуникантов не полностью или вообще не понимает другого, негативно относится к его манере речевого поведения, вербально-когнитивной базе или к знакам, используемым в акте коммуникации. Исследовано, как внутренняя система языка способна к манифестации внеязыковых аспектов коммуникативной деятельности человека, обуславливая нарушение процесса общения. Определено место проблемы ВК в кругу лингвистических и гуманитарных дисциплин; выявлены социо- и психолингвистические конфликтогенные факторы; описаны их знаковые деформации; предложена типология ВК.

Ключевые слова: вербальный конфликт, конфликтогенный фактор, межличностное речевое взаимодействие, вербально-когнитивная база, преодоление вербальных конфликтов.

ABSTRACT

Chayka L. V. Typology of Verbal Conflicts in the English Language Discourse. – Manuscript.

Thesis for a Doctoral degree in Philology: Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2019.

The thesis focuses on determining, classifying and analyzing pragmatic, communicative and functional features of verbal conflicts in the English language discourse. The theoretical ground of the research rests on the main principles of modern pragmalinguistics, communicative and functional linguistics, speech acts theory and discourse theory. The paper applies a number of general investigative and specific linguistic methods, *i.e.* description as well as discourse, pragmatic, contextual, structural and functional, contextual, quantitative analyses.

This thesis presents the complex analysis of verbal conflicts (VK) in the English language discourse as the peripheral aspect of human communicative activity. The term

verbal conflict is considered to be a violation of the interpersonal speech interaction, in which one of the communicants does not understand the other one fully or partially, negatively treats his/her manner of speech behaviour, verbal-cognitive base or the signs used in the act of communication. The formulation of the problem is based on the conviction that social, cultural, ethnic affiliation of the communicant and his/her mental state require certain forms of expressing intentions. Linguistic units and structures can manifest such an affiliation, or they are potentially capable of its manifestation, that in certain contexts of any level leads to the disruption of the social communicative process. The paper researches how and to what extent the internal system of language is capable of manifesting the extralinguistic aspects of human communication activity, leading to violation of the communication process. The thesis focuses on determining the place of the VK problem in the system of linguistic and humanitarian disciplines, including historical interpretation in the theoretical linguistic and methodological contexts. The paper describes socio- and psycholinguistic factors causing verbal conflicts, views sign deformations as an intralinguistic group of conflictogenic factors serving as a catalyst for communicative disorders. The thesis analyzes mechanisms of VK proceeding and overcoming, their functionality and typology.

The research summarizes different studies of various VK aspects, elaborates the notion of "verbal conflict", carries out theoretical methodological and linguistic analysis of this phenomenon, models sociolinguistic, psycholinguistic and intralinguistic factors in the VK generation, creates their linguopragmatic classification, analyzes and confirms the hypothesis of conflict units and constructions of the language system, considers conflict-related facts and signed deformations which they manifest. The paper presents, formulates and describes the VK concept as a phenomenon of communication, cognition and language system / structure, which is the object of a complex research in terms of the speech activity theory and speech sociopsychology. The thesis proves that verbalized system units of language sometimes do not work only to achieve understanding, but they also act as conflictogenic factors, being markers of extralinguistic social, regional or psychic features of the communicants. The paper substantiates the fact that VK appearing and proceeding are influenced not only by intralinguistic factors but also by the whole nature of the structure and dynamics of the VK situation. The VK structure and dynamics are analyzed on the background of their functionality in a communicative act and their linguopragmatic classification, functional typology are proposed. Hence, the determined pragmatic, communicative and functional features of VK and their analysis allow us to assert their universality as a speech act that can not only ensure emotional perception of reality, but also facilitate its relevant comprehension or to make explicit or implicit influence on verbal and non-verbal actions of the communicator. Perspective researches may be carried out to investigate VK and their manipulative impact from the cultural, gender and ethnic viewpoints.

Key words: verbal conflict, conflictogenic factor, interpersonal speech interaction, verbal and cognitive basis, VC overcoming.